

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง”

โดย

ชูสิทธิ์

ชูชาติและคณะ

14 กุมภาพันธ์ 2544

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง”

คณะผู้วิจัย

1. ผศ.ชูสิทธิ์	ชูชาติ	สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
2. นางสาวพิมพ์พรรณ	ขอดเผื่อ	ศูนย์ฝึกอบรมและปฏิบัติการ
สาขาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
3. นายน้อยน้อย	ดอยสูงสง่า	ชาวบ้านโป่งสมิ
4. นายปิยะบุตร	ยิ่งสีลสมิตร	ชาวบ้านโป่งสมิ
5. นายท้อดู	ประกอวาทิ	ชาวบ้านโป่งสมิ
6. นายจีหม่อ	ดาวดวงใหญ่	ชาวบ้านโป่งสมิ

ฯลฯ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ สร้างความเข้มแข็งชุมชน

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ปัญหาร้ายแรงเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าในคริสต์ศตวรรษที่ 21 คือ การบุกรุกทำลายป่า และการแข่งขันทรัพยากรชีวภาพเพื่อการพาณิชย์และอุตสาหกรรม สำหรับปัญหาด้านสังคม วัฒนธรรม คือ ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งมีผลจากวัฒนธรรมหลวง (Great culture) จะเข้าครอบงำ และคุกคาม วัฒนธรรมราษฎร์ (Little culture) ให้สูญสลาย กลายเป็นโลกใหม่ที่ไร้พรมแดนทั้งทาง ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เพราะเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และระบบการขนส่ง

ผลที่เกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลกระทบต่อการทำลายระบบนิเวศป่า และ วัฒนธรรมเดิมของชาวบ้านในเขตป่าฝนของโลก บริเวณป่าฝน มีพื้นที่เพียงร้อยละ 2 ของพื้นที่ผิวโลก แต่มีความหลากหลายทางชีวภาพถึงร้อยละ 7 นอกจากนี้เขตป่าฝนยังมีอิทธิพลต่อความแปรปรวนของ อุณหภูมิและการเกิดภัยธรรมชาติ เขตป่าฝนทุกเขตได้มีมนุษย์อาศัยพึ่งพิงป่า เป็นเวลาติดต่อกันมาหลาย พันปี

ในปัจจุบันมนุษย์ดั้งเดิมในเขตป่าฝน กลายเป็นผู้ถูกกล่าวหาว่า “ผู้บุกรุกทำลายป่า” ดังนั้น ต้องแยกคนออกจากป่า” ตามแนวคิดของวิชานิเวศวิทยาแบบตะวันตก กระแสการพัฒนาซึ่งต้องการ ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทุกรูปแบบของคนพื้นเมืองให้เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ย่อมนำไปสู่การ สูญสลายทางวัฒนธรรมและทำลายรากหญ้า (Grass root) อย่างสิ้นเชิง

กลุ่มแม่น้าวาง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ापิง เกิดจากลำห้วยหลายสายในเขตภูเขาถนนธงชัย ตะวันออกในเขตจังหวัดเชียงใหม่ไหลผ่านป่า หมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยง แม้ว และคนไทยใน เขตพื้นที่สูง ประชาชนดังกล่าวแล้วอยู่ร่วมกับระบบนิเวศป่า ติดต่อกันมา บางหมู่บ้าน ยาวนานกว่า 200 ปี ในปัจจุบัน ประชาชนดังกล่าวแล้ว ถูกกล่าวหาว่า “บุกรุกทำลายป่า” และกำลังตกอยู่ภายใต้ กระแสหลักของการพัฒนา ปัญหาดังกล่าว จึงเป็นโจทย์ของการวิจัย 2 ประการ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว แล้ว

1. ต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
2. ต้องส่งเสริมความเข้าใจให้แก่คนพื้นราบ ในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

การศึกษาโดยใช้ วิธีการ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมทดสอบวิเคราะห์ผล และสรุปบทเรียน ถ้าสรุปบทเรียนครั้งแรกไม่ได้ก็ต้อง ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมทดสอบใหม่ แล้วสรุปบทเรียน ครั้งที่ 2, 3 หรือ 4 หรือต่อ ๆ ไป ระหว่างนักวิจัย กับ ชาวบ้านและหน่วยงานผู้เกี่ยวข้อง คือ วิธีการดำเนินงานของ โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาวง”

ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ

1. แนวคิดในการศึกษาระบบนิเวศป่าในเขตป่าฝนซึ่งคนอาศัยอยู่กับป่า การใช้แนวคิดใน สาขาวิชานิเวศวิทยา และระบบนิเวศ สำคัญสำคัญของแนวคิดนี้เน้นองค์ประกอบของระบบนิเวศที่ ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิต (พืชกับสัตว์) สิ่งไม่มีชีวิต และผู้ย่อยสลายซึ่งทำหน้าที่เปลี่ยนมวลสารที่ตายแล้ว ให้เป็นสารอาหารของพืช การปฏิบัติหน้าที่ในการควบคุมระหว่างสังคม พืช และสังคมสัตว์ จะทำให้ ระบบนิเวศเกิดความสมดุล

ในเขตป่าฝนดังกล่าวแล้ว มนุษย์อยู่ร่วมกับป่าและมีบทบาทสำคัญ ต่อการอนุรักษ์หรือ ทำลายระบบนิเวศป่าดังนั้นการใช้แนวคิด “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ซึ่งเน้นบทบาทของมนุษย์ว่ามีความ สัมพันธ์กับระบบนิเวศป่า จึงเหมาะสมที่สุด

ผลการวิจัยในเรื่องนี้ และผลการวิจัยเรื่องอื่น ๆ ได้ยืนยันในแนวคิด “นิเวศวิทยา วัฒนธรรม” ว่าเหมาะสมกับการศึกษาเรื่อง ระบบนิเวศป่าในเขตป่าฝน

ความคิดแบบตะวันตกเรื่อง “นิเวศวิทยา” จึงทำให้เกิดนโยบาย “แยกคนออกจากป่า” เพราะ “คนทำลายป่า” แต่ผลจากการวิจัยเรื่องนี้ และเรื่องอื่น ๆ ยืนยันว่า มนุษย์พื้นเมืองใช้ภูมิปัญญา ชาวบ้านในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และร่วมกันออกกฎหมู่บ้านในการรักษาป่า ป่าจึงอยู่คู่กับคน พื้นเมือง ติดต่อกันมาหลายพันปี

2. ผลกระทบของกระแสการพัฒนาแนวโลกาภิวัตน์ กระแสการพัฒนาในแนวดังกล่าว ขยายตัวเข้าสู่หมู่บ้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยีและสังคมวัฒนธรรม การใช้การท่องเที่ยว เชิงนิเวศ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปรับตัว จึงเหมาะสมอย่างยิ่งเพราะผลการวิจัย ได้ปรากฏเด่นชัดว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนดังนี้

2.1 ส่งเสริมวัฒนธรรมในการคิด การแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชน

2.2 ส่งเสริม ผลิตซ้ำ ต่อยอด ในเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ป่า

2.3 ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม ช่วยลดการปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม

2.4 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมในหมู่บ้านและทรัพยากรในชุมชนน้อยที่สุด

2.5 นักท่องเที่ยวเข้าใจวิธีการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

2.6 การเผยแพร่ข่าวจากสื่อมวลชน ทำให้ประชาชนที่รับรู้เข้าใจวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงดียิ่งขึ้น

2.7 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีกิจกรรมทั้งด้านเนื้อหาและการจัดการ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

2.8 การขยายเครือข่าย ในปัจจุบันกระแสพัฒนาแนวโลกาภิวัตน์ ยังคงเป็นกระแสหลักที่นำสู่หมู่บ้าน การวิจัยควบคู่กับการพัฒนาบนรากฐานของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน และขยายเครือข่ายสู่หมู่บ้านอื่น

2.9 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรจัดการอย่างรอบคอบตรวจสอบอยู่เสมอ มิฉะนั้นชาวบ้านจะเกิดความหวังใหม่ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้เกิดเงินตรา ในที่สุดเงินตราก็เปลี่ยนวัฒนธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.10 พืชเศรษฐกิจ ส่งผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ยาฆ่าแมลง และระบบการผลิตเพื่อขาย พืชเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านยากจน เพราะต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง จากนายทุน แต่นายทุนไม่รับประกันราคาในการซื้อผลผลิต ดังนั้นผลผลิตจึงราคาต่ำกว่าต้นทุน หรือไม่มีใครรับซื้อ จึงปล่อยให้เน่าเปื่อยและเป็นอาหารของวัว ควาย “ควายบ้านโป่งสมิ จึงกินหอมญี่ปุ่น”, (ราคาในตลาดเชียงใหม่ กิโลกรัมละ 100 – 150 บาท)

การวิจัยในปัจจุบัน มีอยู่ 2 ประเภท ประเภทแรกการวิจัยเพื่อแสวงหาแนวทางหรือ นวัตกรรมใหม่ เพื่อรับใช้การพัฒนาตามแนวโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลต่อการทำลาย “รากหญ้า” สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในขั้นสุดท้าย ประเภทที่สอง การวิจัยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นฐานของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมเดิม การวิจัยดังกล่าวแล้ว เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทุกด้าน และทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาว” จัดเป็นงานวิจัยประเภทที่ 2 ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ควรขยายเครือข่ายสนับสนุนต่อไป

บทคัดย่อ

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาว

หัวหน้าโครงการวิจัย ผศ.ฐิติธิ์ ชูชาติ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อจัดสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาวให้เป็นตัวอย่างในการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ชุดการท่องเที่ยวดังกล่าวแล้วจะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการปรับตัวและบุคคลภายนอกเข้าใจชุมชนดียิ่งขึ้นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า

วิธีดำเนินการวิจัย การวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้บุคคล 3 ฝ่าย คือ คณะนักวิจัย ชาวบ้าน และผู้ประกอบการรวมทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แต่กระบวนการวิจัยในลักษณะ การวางแผน การปฏิบัติ ตามแผน การตรวจสอบแก้ไข และการกระทำใหม่ เป็นหน้าที่หลักของคณะนักวิจัยและชาวบ้าน กลุ่มตัวอย่าง ใช้พื้นที่และประชากรหมู่บ้านโป่งสมิซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตลุ่มแม่น้ำวาว

ผลของการวิจัย

1. ได้ชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีลักษณะอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง เป็นตัวอย่างเพื่อเผยแพร่แก่หมู่บ้านอื่น
2. นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าใจวัฒนธรรมกะเหรี่ยงมากยิ่งขึ้น เพราะได้เรียนรู้จากพื้นที่จริงและสื่อมวลชน
3. ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเบื้องต้น วิธีการดังกล่าวแล้ว นำไปสู่การแก้ปัญหาในชุมชนเพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง
4. ได้พบจุดแข็งของหมู่บ้าน คือ ความเหนียวแน่นในการอนุรักษ์ ระบบนิเวศป่า และการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานวัฒนธรรมเดิม จุดอ่อน คือ ชาวบ้านต้องตกเป็นเหยื่อของบุคคลภายนอกในการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ
5. กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีกิจกรรมหลายประการที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
6. กะเหรี่ยงใช้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า

Abstract

An Ecotourism Model for Wang River Area Project

By

Choosit Choochat

The purpose of this research was to produce an ecotourism model in the Wang river area as a pilot project for the sustainable tourism. The ecotourism package is designed to create sustainable communities in which there will be mutual understanding between the lowland people and highland people in conserving the forest ecosystem

The research methodology was Participatory Action Research (PAR) among three groups. They were researchers, Karen peasants and representatives from the private sectors and the public sectors. However, the research is carried out by the researchers and the Karen peasants. The sample is focused on the peasantry in Pong Sami Village.

From research finding, it was found that :

1. The model of ecotourism based on the conservation of the forest ecosystem Karen culture. It was the model for sustainable tourism.
2. The tourists understanding of Karen culture through field trips and the mass media.
3. Karen peasants learnt the process of the research methodology. The method will help them to solve some problems in the community and lead to a sustainable community.
4. The strengths of community are the conservation of the forest ecosystem by using indigenous knowledge and continuing their lifestyle on the basis of their old culture.

The Karen peasantry's weakness, in economic adaptation, is the depending on outside people.

5. The research methodology for the model of ecotourism has many tourist activities to promote a sustainable community.

6. The culture of the Karen peasantry includes conservation techniques to preserve the forest ecosystem.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำาว” เป็นโครงการที่ได้ รับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ การช่วยเหลือทางด้านวิชาการ และกำลังใจจากกลุ่มผู้บริหาร สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย สาขาภาคเหนือ ประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ดร.ปิยะวัตร บุญ-หลง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ ดร.สินธุ์ สโรบล และ อาจารย์สมคิด แก้วทิพย์ สำหรับ ผู้ประสานงานที่ช่วยเหลือเป็นอย่างดี ได้แก่ คุณอาภา มณีรัตน์ และคณะจึงขอขอบคุณด้วยความจริงใจ อย่างยิ่ง ความเสียสละของผู้บริหารและผู้ประสานงานดังกล่าวแล้ว คงจะช่วยให้งานวิจัยพัฒนาจาก ปริมาณสู่คุณภาพ

ชาวบ้านโป่งสมี ชาวบ้านลุ่มแม่น้ำาว ผู้มีภูมิปัญญาที่ใช้ชีวิตร่วมกับ ดิน น้ำ ป่า มาหลาย ร้อยปี ได้ช่วยเหลือข้าพเจ้าและผู้ร่วมงานวิจัย ตั้งแต่รับพิจารณาโครงการ วางแผนร่วมกัน ปฏิบัติงาน ร่วมกัน ทบทวนแผนและปฏิบัติใหม่ ผู้วิจัยได้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและการใช้ระบบนิเวศป่าจาก ชาวบ้านดังกล่าวแล้วเป็นอย่างมาก ชดความรู้อันเกิดขึ้น คือ ผลงานที่สังเคราะห์ร่วมกับชาวบ้าน

ขอขอบคุณ พ่อหลวงจอนิ โอโคเซา จอเกือ แนปอแด แควา เจ๊ะมู น้อยน้อย คอยสูงสง่า ดินิ กานาธรรม ปิยะบุตร ยิ่งสีลสุมิตร ทอดู ประกอวาลิ จีหม่อ ดาวดวงใหม่ ทิเบะ ดาวดวงใหญ่ ผัด จรุงจรรยา ปลู บุญลือ และชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ช่วยเหลือเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณนักวิชาการอาวุโส ซึ่งประกอบด้วยศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ศาสตราจารย์ ดร.มนัส สุวรรณ รองศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ฉลาดชาย รมิดานนท์ ผู้ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกในการศึกษาเรื่องระบบนิเวศป่า นักวิชาการ อาวุโสที่มีน้ำใจให้ผู้วิจัยอย่างสม่ำเสมอ ตลอดเวลายาวนานกว่า 20 ปี คือ ดร.สุเทพ สุนทรภัสส์ จึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

เพื่อน ๆ อาจารย์ในสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เช่น อาจารย์บพิตร โกมลศรี อาจารย์ประครอง ฤกษ์วันเพ็ญ อาจารย์วิรพล เขาวนลักษณ์ และ อาจารย์ไพสินพันธุ์ สร้อยจาตุรงค์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ทางด้านวิชาการในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ขนิษฐา โกมลศรี และ ผู้ร่วมงานในโปรแกรมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ที่มีส่วนช่วยในการรวบรวมข้อมูล

นักศึกษาปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนา นักศึกษาระดับปริญญาตรีสาขา อุตสาหกรรมท่องเที่ยว และออกแบบประยุกต์ศิลป์ ได้ช่วยเหลือผู้วิจัยเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี

คุณพิมพ์พรณ ขอเคื่อ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยทั้งด้านวิชาการ และธุรการอย่างดียิ่ง
คุณวรรณเพ็ญ ชูชาติ ได้ให้กำลังใจและการสนับสนุนงานด้านวิชาการแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอด
เวลามากกว่า 20 ปี ที่ผลิผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องท้องถิ่นในล้านนา

ผลงานวิจัยที่เกิดขึ้น เพื่อสนองวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ในการรวบรวมองค์ความรู้
ส่งเสริม พื้นฟู การอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าและวัฒนธรรม การส่งเสริมความเข้าใจดีของคนพื้นราบใน
การอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของกะเหรี่ยง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบ
ยั่งยืน และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนถ้าขาดคณะบุคคลดังกล่าวแล้ว ทั้งที่ปรากฏชื่อและ
ไม่ปรากฏชื่อ ผลงานเรื่องนี้คงไม่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์

จึงขอขอบคุณอีกครั้งหนึ่ง และคงจะได้รับความช่วยเหลืออย่างดี ในการทำงานวิชาการ
ครั้งต่อไป

ชูลิทธิ ชูชาติ

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	(1)
บทคัดย่อภาษาไทย	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	7
ขอบเขตของการวิจัย	7
วิธีดำเนินการวิจัย	8
แผนการดำเนินการวิจัย	11
ข้อจำกัดของการวิจัย	12
ข้อตกลงเบื้องต้น	12
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	13
ประโยชน์ที่ได้รับ	14
บทที่ 2 แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
แนวความคิด	15
- นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์	15
- การท่องเที่ยว	20
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	26
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
บทที่ 3 ลุ่มแม่น้ำวางและหมู่บ้านโป่งสมิ	42
ลุ่มแม่น้ำวาง	42
- ลักษณะทางกายภาพ	46
- ทรัพยากรชีวภาพ	49

	หน้า
- ประชากร	49
บ้านโป่งสนิ	56
- สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน	56
- ความสัมพันธ์ภายในชุมชน	64
- ความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก	67
บทที่ 4 แผนการดำเนินงาน	80
การเชื่อมต่อระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับความเข้มแข็งของชุมชน	80
บทเรียนจากหมู่บ้าน ก.	81
การเตรียมและสร้างความเข้าใจในชุมชน	86
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านโป่งสนิ	87
- การสร้างผลิตภัณฑ์	87
- การกำหนดคราตา	93
- การส่งเสริมการตลาด	95
- ช่องทางการจัดจำหน่าย	97
การขายขายเครือข่ายสู่กลุ่มแม่น้ำวางตอนกลาง	100
บทสรุปกระบวนการวิจัยร่วมกับชาวบ้าน	105
บทที่ 5 ผลของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	110
ความรู้ในเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	110
- การอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า	111
- ระบบการผลิตเชิงพิธีกรรม	117
- การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ	123
สังคมภายนอกเข้าใจชุมชนมากยิ่งขึ้น	126
- การศึกษาพื้นที่จากประสบการณ์ตรง	126
- การเกิดความเข้าใจดีต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า	129
ตัวบ่งชี้การส่งเสริมความเข้าใจ	130
ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน	133

	หน้า
บทเรียนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	139
- การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน	139
- กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน	142
- ผลที่ได้รับ	143
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	145
บทย่อสรุป	145
ผลการวิจัย	147
อภิปรายผล	150
ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย	152
ข้อเสนอแนะในโครงการวิจัย	153
โจทย์วิจัยต่อเนื่อง	155
บรรณานุกรม	158
ภาคผนวก	167
ก โครงการวิจัยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาว	168
ข สรุปผลงานที่เกิดขึ้น	170
ค แนวคิดที่ได้รับจากการปฏิบัติงาน	176
ง รายการทัศนศึกษาโครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาว”	180

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1	แผนที่ลุ่มแม่น้ำวางในเขตภูเขา
ภาพประกอบ 2	แผนที่ลุ่มแม่น้ำวางเขตที่ราบลุ่ม
ภาพประกอบ 3	แผนที่แสดงที่ตั้งของหมู่บ้าน โป่งสมิ
ภาพประกอบ 4	กะเหรี่ยงปลาเกะอยู่บ้าน โป่งสมิ
ภาพประกอบ 5	พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้าน โป่งสมิ
ภาพประกอบ 6	บ้านเรือนของหมู่บ้าน โป่งสมิ
ภาพประกอบ 7	สายสะดือทารกใส่กระบอกไม้ไผ่ผูกไว้กับต้นไม้ในเขตป่าอนุรักษ์
ภาพประกอบ 8	เตาไฟบ้านกะเหรี่ยง
ภาพประกอบ 9	รูปภาพแสดงพิธีกรรมเชิญขวัญข้าว
ภาพประกอบ 10	รูปภาพการใช้ไม้กางเขนซึ่งเป็นตัวแทนพระเจ้าปักไว้เพื่อปกป้องไร่ข้าว
ภาพประกอบ 11	รูปภาพเปรียบเทียบเสื้อผ้าของหญิงสาวที่เป็น โสดและแต่งงานแล้ว
ภาพประกอบ 12	รูปภาพแสดงที่อยู่อาศัย
ภาพประกอบ 13	รูปภาพแสดงน้ำตกเขตป่าบ้าน โป่งสมิ
ภาพประกอบ 14	รูปภาพแสดงการเลี้ยงฝ้ายของชาวบ้านก่อนทำนา
ภาพประกอบ 15	แผนภูมิแสดงขั้นตอนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ภาพประกอบ 16	แผนภูมิแสดงส่วนผสมของการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างความเข้าใจแก่บุคคลภายนอก
ภาพประกอบ 17	ขั้นตอนหลักในการเตรียมชุมชน
ภาพประกอบ 18	แผนที่แสดงการแบ่งเขตป่ารับผิดชอบ
ภาพประกอบ 19	การเลี้ยงฝ้าย
ภาพประกอบ 20	รูปภาพแสดงการตีข้าวเพื่อแยกเมล็ดข้าวออกจากต้นข้าว
ภาพประกอบ 21	รูปภาพสะพานนกขวัญข้าว
ภาพประกอบ 22	รูปภาพกิจกรรมในรอบปีของกะเหรี่ยงในการทำไร่ ทำนา

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางแสดงประชากร ตำบลแม่วิน	50
ตารางที่ 2 ตารางแสดงการแยกประชากรตามจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์	51
ตารางที่ 3 ตารางแสดงความสูงของพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์	53
ตารางที่ 4 ตารางแสดงการถือครองพื้นที่ขุนน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตลุ่มแม่น้ำสายหลัก	54
ตารางที่ 5 ราคาค่าบริการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : 2 วัน 1 คืน (ราคาเฉลี่ยต่อคนคิดจากฐาน 10 คน)	94
ตารางที่ 6 ราคาค่าบริการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : 3 คืน 2 วัน (ราคาเฉลี่ยต่อคนคิดจากฐาน 10 คน)	95
ตารางที่ 7 ตารางแสดงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลุ่มแม่น้ำวาว	127
ตารางที่ 8 ตารางแสดงรายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	136

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำว้าง ต้นน้ำเกิดจากลำห้วยหลายสายในเขตเทือกเขาถนนธงชัย ในพื้นที่อำเภอแม่วาง แม่แจ่ม จอมทอง และสะเมิงจังหวัดเชียงใหม่ แม่น้ำว้างถึงแม่น้ำเป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ ไหลผ่านเฉพาะเขตภูเขาและป่าไม้ ในเขตตำบล แม่วิน อำเภอแม่วางเป็นส่วนใหญ่ และพื้นที่ส่วนน้อยของตำบล บ้านกาด อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อจากนั้นก็ไหลผ่านที่ราบอำเภอแม่วาง บรรจบกับแม่น้ำขาน ซึ่งเกิดจากเขตภูเขาในอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ แม่น้ำขานไหลลงสู่แม่น้ำปิง ในเขตที่ราบลุ่ม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำว้าง ซึ่งประกอบด้วยภูเขาสูง ป่าไม้ และที่ราบแคบ ๆ ระหว่างหุบเขา เฉพาะเขตตำบลแม่วิน มีพื้นที่ถึง 442 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ดังกล่าวแล้ว คือ ส่วนหนึ่งของเทือกเขา ถนนธงชัย ซึ่งมีอาณาเขตต่อเนื่องกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก จึงจัดเป็นผืนป่า หรือระบบนิเวศป่าที่มีอาณาเขตกว้างขวาง เฉพาะเขตลุ่มแม่น้ำว้าง ความสูงของภูมิประเทศ ตั้งแต่ระดับ 300 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง แล้วค่อย ๆ ลาดชันสูงขึ้น จนถึงระดับความสูง 1,800 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตำบลแม่วิน อยู่ในเขตภูเขา มีระดับความสูงตั้งแต่ 500 เมตร ถึง 1,800 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง

ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา (Ecological diversity) หรือความหลากหลายในโครงสร้างของระบบนิเวศ อันเกิดจากความหลากหลายของภูมิทัศน์ การจัดแบ่งขอบเขตของการจัดชั้นตามแนวคิ่ง ทำให้เกิดความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (Species diversity) และความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) หรือรวมเรียกว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological diversity) (ดูรายละเอียดในจิราภรณ์ คชเสนี, 2537 : 31 หรือ Scott, 1994 : 154)

ในเขตลุ่มแม่น้ำว้าง ในอดีตก่อน พ.ศ.2510 จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วย ความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช และผู้ย่อยสลาย (Decomposers) ในปัจจุบัน พันธุ์สัตว์ใหญ่ เช่น เสือ ช้าง แรด กวาง กระทิง ฯลฯ ได้สูญหายจากลุ่มแม่น้ำว้าง เหลือแต่สัตว์ขนาดเล็ก ซึ่งไม่ต้องการพึ่งพิงระบบนิเวศ

ป่าที่มีอาณาเขตกว้างขวาง สำหรับพืช และผู้ย่อยสลาย เช่น เห็ด รา ฯลฯ ยังมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นระบบนิเวศป่าลุ่มแม่น้ำวาง จึงยังคงทำหน้าที่อยู่ได้

การสูญเสียระบบนิเวศป่าอันอุดมสมบูรณ์ ในเขตลุ่มแม่น้ำวางในปัจจุบัน นอกจากเกิดจากภัยธรรมชาติแล้ว สาเหตุสำคัญที่สุดเกิดจากมนุษย์ ซึ่งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำวาง และมนุษย์จากภายนอกพื้นที่ ที่ร่วมกันทำลายระบบนิเวศให้สูญเสีย อย่างไรก็ตามยังมีผู้บริโภคนหรือมนุษย์ในเขตลุ่มน้ำวาง บางกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไว้อย่างมั่นคง และสมควรยกย่องเป็นแบบอย่างเพื่อเผยแพร่สู่หมู่บ้านอื่น ๆ

การพิจารณาระบบนิเวศป่า ในเขตลุ่มแม่น้ำวางมีความเกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural diversity) เพราะพื้นที่ดังกล่าวแล้วมีประชาชน 3 เผ่าพันธุ์ คือ กะเหรี่ยง คนไทย และมั่ว อาศัยในเขตพื้นที่ดังกล่าวแล้ว นานกว่า 200 ปี การศึกษาวิชานิเวศวิทยา (Ecology) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม (Schuman, 1991 : 364) และสิ่งแวดล้อมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ดิน แร่ธาตุ อากาศ น้ำ ฯลฯ

2. สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น พืช สัตว์

3. สิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เช่น ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นและน่าจะมีบทบาทหรือหน้าที่ในระบบนิเวศ มิใช่ยอมรับเฉพาะหน้าที่ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพกับสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น พืช สัตว์ และผู้ย่อยสลายเท่านั้น

ดังนั้นการศึกษาเรื่องนิเวศวิทยาและระบบนิเวศจึงมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ดังที่ โอดุม (Odum, 1963 : 60 – 61) กล่าวว่า

“มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมีอิทธิพลต่อระบบนิเวศ การศึกษาเรื่องระบบนิเวศ จึงไม่สามารถแยกมนุษย์ออกมาได้ มนุษย์ต้องพึ่งพิงความหลากหลายของชนิดพันธุ์ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต”

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว มนุษย์จึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการทำลาย และอนุรักษ์ธรรมชาติดังกล่าวแล้ว

มนุษย์ในเขตลุ่มแม่น้ำวาง แบ่งออกเป็น 3 ประเภท

1. ประเภทดั้งถิ่นฐานในเขตลุ่มแม่น้ำวาง ได้แก่ กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) คนไทยและมั่ว (ม้ง)

2. ประเภทบุคคลนอกพื้นที่ แต่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ เช่น บุกรุกป่าเพื่อสร้างสวนผลไม้หรือเข้าลงทุนให้บุคคลในพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ

3. ประเภทนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ถ้านำบุคคลทั้ง 3 ประเภท มาสัมพันธ์กับการแบ่งเขตลุ่มน้ำวาง สามารถจัดได้ดังนี้

1. เขตต้นแม่น้ำวาง เขตต้นแม่น้ำวาง พื้นที่มีความสูงตั้งแต่ 600 เมตร ถึง 1,350 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง เขตพื้นที่ดังกล่าวแล้ว อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) จำนวน 13 หมู่บ้าน อยู่ในเขตพื้นที่ระดับความสูงตั้งแต่ 600 เมตร ถึง 1,300 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง โดยแยกเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงอย่างเดี่ยว 10 หมู่บ้าน และหมู่บ้านกะเหรี่ยงอาศัยในเขตหมู่บ้านเดียวกับเผ่า 2 หมู่บ้าน อาศัยอยู่ในเขตหมู่บ้านคนไทย 1 หมู่บ้าน

ในเขตต้นแม่น้ำวาง ยังมีชาวเขาเผ่ามั่วอย่างเดี่ยว 1 หมู่บ้าน และมีกะเหรี่ยงอาศัยปะปนอยู่บ้าง 2 หมู่บ้าน หมู่บ้านมั่วทั้ง 3 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตั้งแต่ 1,250 เมตร ถึง 1,350 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ดังนั้น เผ่าจึงตั้งถิ่นฐานอยู่เหนือกะเหรี่ยงและเป็นบริเวณต้นน้ำ

กะเหรี่ยงรู้จักวิธีการจัดระบบนิเวศแบบยั่งยืน โดยการใช้วิธีการเรียนรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม ดังนั้นเขตต้นน้ำแม่น้ำวางในพื้นที่รับผิดชอบของกะเหรี่ยงส่วนมากจึงอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิเสธหรือยอมรับเป็นบางส่วนของวัฒนธรรมใหม่และสามารถผสมกลมกลืนกันได้กับวัฒนธรรมเดิมใน พื้นที่ดังกล่าวแล้วในปัจจุบันอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม

ปัญหาการผลิตแบบยังชีพ และปัญหาเกิดจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย ส่งผลให้ประชาชนบางคนบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม แต่ในบางหมู่บ้านก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเดิมภายในระบบนิเวศดังกล่าวแล้ว จึงยังมีความอุดมสมบูรณ์ สวยงาม น่าประทับใจ และชุมชนก็ยังคงมีความเข้มแข็งในการประสานงานภายในชุมชน และระหว่างชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนกะเหรี่ยง

2. เขตกลางแม่น้ำวาง บริเวณน้ำแม่น้ำวางไหลผ่านที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขา หรือบางแห่งก็ไหลผ่านหุบเขา จึงทำให้เกิดแก่งกลางแม่น้ำ บริเวณที่ราบริมฝั่ง มีความสูงประมาณ 500 เมตร หรือระดับน้ำทะเลปานกลางแล้วพื้นที่ค่อยลาดชันขึ้นจากการฝั่งแม่น้ำวาง ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณที่ราบแคบ ๆ สองฝั่งแม่น้ำวางเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนไทย

คนไทยในเขตนี้ ประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย นอกจากนี้ยังมีประชาชนนอกเขตลุ่มแม่น้ำวางมาจับจองพื้นที่ ทำสวน ทำไร่ และบ้านสำหรับพักผ่อน อาชีพสำคัญอีกอย่างหนึ่ง

คือ ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวโดยการจัดกิจกรรม ขี่ช้าง ล่องแพไม้ไผ่แบบหมุนเวียน คือ เมื่อแพถึงทำน้ำตอนล่างก็จะเรือแพขึ้นรถยนต์แล้วสร้างแพโดยใช้ไม้เก่าล่องแพใหม่ นอกจากนี้ก็มีการเดินป่าไปยังน้ำตกและหมู่บ้านชาวเขาแต่ไม่เดินขึ้นไปถึงบริเวณต้นน้ำ

ผู้ประกอบการในเขตดังกล่าวแล้ว ก็อ้างว่าการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว คำนึงถึงหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ปรากฏชัดเจนจากการล่องแพในเขตลุ่มน้ำวาง คือ การจัดเก็บขยะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ควรวางแผนพัฒนาให้มีสภาพดีกว่านี้

3. เขตปลายแม่น้ำวาง พื้นที่ที่เป็นที่ราบติดต่อกับแนวเชิงเขา มีความสูงระหว่าง 300 เมตร ถึง 360 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลางพื้นที่ดังกล่าวแล้ว พื้นดินอุดมสมบูรณ์ และมีระบบชลประทานจากแม่น้ำวาง จึงเป็นพื้นที่ สามารถเพาะปลูกพืชหมุนเวียนได้ตลอดปี เช่น เดือนกรกฎาคม – พฤศจิกายน ปลูกข้าว เดือนธันวาคมถึงมีนาคมปลูกหอมหัวใหญ่ หรือ ปลูกกระเทียม เดือนเมษายน ถึงมิถุนายน ปลูกข้าวโพดหรือถั่วเหลืองหมุนเวียนตลอดปี

ประชาชนในเขตปลายแม่น้ำวาง เป็นคนไทยใช้น้ำ จากแม่น้ำวางปลูกพืชเศรษฐกิจ แต่ไม่เคยจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ

ความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแย่งชิงทรัพยากรน้ำทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะประชาชนเขตปลายแม่น้ำวาง ต้องการใช้น้ำเพื่อเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจตลอดปี สำหรับประชาชน เขตกลางแม่น้ำวางก็ต้องการใช้น้ำเพื่อเพาะปลูก และล่องแพ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ประชาชนทั้งสองเขตก็สรุปว่าเกิดจากประชาชนเขตต้นน้ำ ตัดไม้ทำลายป่า และใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจสำหรับบางหมู่บ้านมากเกินไป

นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลหน่วยงาน ก็ขาดความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของชาวบ้าน จึงโจมตีกระหน่ำซ้ำว่า “ชาวเขาทำลายป่า” ภาพพจน์ของคนต้นแม่น้ำวางก็เหมือนกับคนต้นน้ำอื่น ๆ คือ ถูก “ตราหน้า” ว่าบุกรุกทำลายป่า และเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหากล้วยแล้ง และน้ำท่วมเพราะป่าไม้ถูกทำลาย

ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เป็นชาวเขาที่อนุรักษ์ระบบนิเวศป่าไว้อย่างดี กะเหรี่ยงในเขตภาคตะวันตกของประเทศไทยมีความเข้าใจในระบบนิเวศป่า ใช้ทรัพยากรในระบบนิเวศป่าอย่างประหยัด อนุรักษ์ และเคารพต่อธรรมชาติ ตลอดระยะเวลาการตั้งชุมชนประมาณ 200 ปี การใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็ยังยึดมั่นในอุดมการณ์แบบเดิม (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2534) สำหรับกะเหรี่ยงในเขตภาคเหนือเกี่ยวกับเรื่องการใช้ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ก็มีลักษณะเดียวกับ

กะเหรี่ยงในภาคตะวันตก (สุทธิธิ์ ชูชาติ, 2530) ดังนั้นเขตพื้นที่ที่ชุมชนกะเหรี่ยงจึงมีป่าอนุรักษ์มากกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ๆ

ในเขตลุ่มแม่น้ำวาก็เช่นเดียวกัน ผืนป่าต้นน้ำยังอุดมสมบูรณ์ เพราะเกิดจากองค์ประกอบอย่างหนึ่ง คือ กะเหรี่ยงรักษาป่า แต่ในเรื่องการรับรู้ของบุคคลทั่วไปหรือคนพื้นราบ คิดว่ากะเหรี่ยงทำลายป่า การส่งเสริมความเข้าใจดีในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของกะเหรี่ยง ให้แก่คนพื้นราบ โดยเน้นเป้าหมายที่นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และสื่อมวลชน จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง อนึ่งการส่งเสริมความเข้าใจในเรื่อง การอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของประชาชนต้นน้ำ และปลายแม่น้ำวาก็ในปัจจุบันมีเครือข่ายเกษตรกรรมลุ่มแม่น้ำวาก และกลุ่มผู้ใช้น้ำปลายแม่น้ำวากได้ประสานสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งเป็นประจำ

การนำกลุ่มผู้สนใจ ซึ่งได้แก่ นักศึกษา อาจารย์ นักวิชาการ สื่อมวลชน เข้าไปศึกษาในพื้นที่ต้นน้ำวาก ในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม (Cultural ecosystem) โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการ (Define the system) กำหนดวัตถุประสงค์ (Formulate objective) รวบรวมข้อมูล (Data gathering) วิเคราะห์และตีความข้อมูล (Analysis and interpretation) การวางแผนเบื้องต้น (Preliminary planning) และ การนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation) ต่อจากนั้นก็มีการตรวจสอบวิเคราะห์ ปรับปรุงแผนงานต่อไป

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม นอกจากจะทำให้เกิดการส่งเสริมความเข้าใจดี ระหว่างคนพื้นราบกับคนพื้นที่สูงแล้ว กระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม จะมีส่วนส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการปรับตัวเข้าสู่โลกปัจจุบัน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดิม ทั้งนี้เพราะกระบวนการดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการท่องเที่ยว เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชน พร้อมกับจัดการรื้อฟื้น ส่งเสริม อนุรักษ์ธรรมชาติ และวัฒนธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานในการปรับตัวของชุมชน และให้บุคคลภายนอกชุมชนเกิดการเรียนรู้ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมของมนุษย์กับธรรมชาติ

ในการปฏิบัติงานของโครงการระยะแรก ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2542 ถึงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2543 จะเริ่มต้นที่หมู่บ้าน โป่งสรมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านตัวอย่างทั้งนี้เพราะหมู่บ้านโป่งสรมิมีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีการพึ่งพิงทรัพยากรภายในสูงมาก ซึ่งก่อผลให้เกิดการสั่งสมและถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2. ภายในชุมชนมีความหลากหลายของระบบนิเวศป่า เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าไผ่ ป่าดิบเขา ส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และการนำทรัพยากรชีวภาพ มาใช้ประโยชน์ในชุมชน ในเรื่อง อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย ทำให้ชุมชนพึ่งพิงภายนอกน้อยลง

3. ชุมชนมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และวัฒนธรรมของชุมชนมาช้านาน

4. ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

เนื่องจากหมู่บ้านโป่งสรมีความพร้อมดังที่กล่าวแล้ว จึงเลือกเป็นพื้นที่ตัวอย่างในการศึกษา

การอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ตามแนววัฒนธรรมเดิมหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของกะเหรี่ยง จึงเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม เผยแพร่ ขยายเครือข่ายสู่หมู่บ้านอื่น การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับ ระบบดิน น้ำ ป่า ท้องฟ้า และระบบความเชื่อของกะเหรี่ยง ก็เป็นบทเรียนอย่างหนึ่งซึ่งควรนำมาทบทวนในการพัฒนาเพื่อใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับพื้นฐานเดิมของภูมิปัญญาชาวบ้าน

การจัดทัศนศึกษา เพื่อนำนักเรียน นักศึกษา อาจารย์ นักวิชาการ สื่อมวลชน และผู้สนใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าและวัฒนธรรม เข้ามาศึกษา คูตัวอย่างจากของจริงในพื้นที่ จึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการสร้างความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และการพัฒนาประเทศโดยใช้เทคโนโลยีที่มีพื้นฐานจากภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือวัฒนธรรมเดิม

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าว จึงได้จัดทำโครงการนี้ขึ้น โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ดังนี้

เป้าหมาย

1. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชาวกะเหรี่ยงในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ภายใต้ภาวะคุกคามจากภายนอก

2. เสริมสร้างความเข้าใจที่ดีของสังคมภายนอก ต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อใช้กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือ
 - 1.1 ในการเตรียมชุมชนกะเหรี่ยงให้มีความเข้มแข็ง เพื่อรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอก
 - 1.2 ในการส่งเสริมและสร้างความเข้าใจที่ดีกับสังคมภายนอก ในด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง
2. เพื่อให้ได้พื้นที่ตัวอย่างในการจัดการการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนเพื่อเผยแพร่สู่หมู่บ้านอื่น ๆ

กลุ่มเป้าหมายของกิจกรรม

1. นักเรียน นักศึกษา อาจารย์ นักวิชาการและสื่อมวลชน
2. กลุ่มนักท่องเที่ยวผู้สนใจเรื่องระบบนิเวศ และวัฒนธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา ต้องการศึกษเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงในเรื่องระบบนิเวศป่าซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในการผลิต ทั้งในเรื่องรูปแบบและเนื้อหา ในเรื่องรูปแบบ เช่น พิธีกรรม ประเพณี ลักษณะการผลิต การแบ่งประเภทของป่า การจัดสร้างบ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เนื้อหา คือ การค้นหาความหมายภายใต้รูปแบบว่ามีเหตุผลอย่างไร ทำไมจึงแสดงออกเช่นนั้น การอธิบายของนักยุทธศาสตร์ท้องถิ่นต้องอธิบายได้ทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ

วัฒนธรรมในด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระ จะเป้าหมายในเรื่อง

- ระบบนิเวศป่า
- ระบบการผลิต
- วัฒนธรรม
- การอยู่ร่วมกันในสังคม

เป้าหมายดังกล่าวแล้วครอบคลุมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่มีความน่าสนใจ (Attraction) ทั้งในเรื่องสถานที่ (Place) เช่น ป่า ลำธาร ทิวทัศน์ ภูมิอากาศ ฯลฯ และเหตุการณ์ (Event) เช่น ประเพณี พิธีกรรม ระบบการผลิตในชีวิตประจำวัน

ความเชื่อ ค่านิยม ซึ่งแตกต่างจากสังคมเมือง ด้านพื้นที่ศึกษา ได้คัดเลือกชุมชนกะเหรี่ยงหมู่บ้านโป่งสมิ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านโป่งสมิ อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำวางตอนบน มีประชากร 330 คน จำนวนครอบครัว 67 ครอบครัว (จากการสำรวจเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2543) ประชากรประกอบอาชีพด้านการเกษตร พื้นที่หมู่บ้านเป็นภูเขาและป่าไม้ อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,100 เมตร – 1,700 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 18 ตารางกิโลเมตร (11,264 ไร่) แบ่งออกเป็นพื้นที่นา สวน ไร่ หมุนเวียน 3.3 ตารางกิโลเมตร (2,200 ไร่)

เนื่องจากหมู่บ้านโป่งสมิ ประชากรยังยึดมั่นในวัฒนธรรมเดิม ระบบนิเวศป่ายังคงมีความสมบูรณ์ มีแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ และวัฒนธรรม จึงเลือกเป็นพื้นที่ตัวอย่างในการศึกษา

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ได้ภาพกว้างของระบบนิเวศป่าสองฝั่งลุ่มแม่น้ำวาง และความสัมพันธ์ของประชากรในหมู่บ้านโป่งสมิกับสังคมภายนอก จึงต้องอธิบายเนื้อหาเปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์ของชุมชนในระบบนิเวศลุ่มน้ำแม่น้ำวางในภาพรวม

วิธีการดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย ใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ผสมผสานเข้าด้วยกัน การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ตีความข้อมูล พัฒนาปรับปรุงแผนงาน ในการปฏิบัติงานดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านต้องร่วมคิด ร่วมกระทำควบคู่กับนักวิจัย และนักวิจัยก็ต้องยอมรับความคิดเห็นของชาวบ้าน ภายใต้กรอบความคิดที่ตกลงร่วมกัน ในเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนและจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเกิดจากฐานความคิดในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

นอกจากนักวิจัยและชาวบ้าน ซึ่งเป็นแกนนำในการปฏิบัติการ กลุ่มบุคคลที่สาม เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ที่ว่าการอำเภอแม่วาง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การธุรกิจนำเที่ยว ฯลฯ ก็มีบทบาทสำคัญในการวางแผนร่วมกัน ภายใต้กรอบแนวคิดที่ตกลงร่วมกับชุมชน วิธีการวิจัยแบบผสมผสานดังกล่าวแล้วจึงมีลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง จึงเกิดขึ้นจากการวางแผนร่วมกัน ปฏิบัติร่วมกัน ภายใต้กรอบความคิดดังกล่าวแล้ว ต้องผ่านการตรวจสอบโดยการใช้หลักการของ ดร.เดมมิง (Dr. William E. Deming) หรือวงจรเดมมิง (Deming cycle) คือ วางแผน (Plan) ร่วมกับชาว

บ้านและผู้เกี่ยวข้อง ลงมือกระทำ (Do) ตรวจสอบแผน (Check) และปรับปรุงแก้ไข ต่อจากนั้นลงมือกระทำใหม่ (Act) หมุนเวียนเช่นนี้ เพื่อให้ชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของหมู่บ้านโป่งสมิ เป็นแบบอย่างในการขยายเครือข่ายสู่หมู่บ้านอื่น

ในด้านการตลาด เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุตามเป้าหมาย ต้องใช้ส่วนผสมของการตลาด หรือ 4Ps อันได้แก่ ผลิตภัณฑ์ (Product) หรือชุดการท่องเที่ยว ราคา (Price) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) และช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) เข้ามาช่วยในการเผยแพร่ชุดการท่องเที่ยว

วิธีการเก็บข้อมูล ประกอบด้วยวิธีการต่อไปนี้

การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์เน้นแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) แต่มีจุดมุ่งหมายเข้าโครงในการสัมภาษณ์ อาจสัมภาษณ์แบบไม่จำกัดคำตอบแบบเจาะจงเฉพาะเรื่อง แบบผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสังเกต (Observation) ใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แต่เนื่องจากเป็นงานวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย โดยการใช้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ผลที่ได้จากงานวิจัยต้องทดลองใช้เพื่อปรับปรุงแก้ไข แล้วขยายเครือข่ายสู่พื้นที่อื่น ๆ

แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสอบถามทั้งปลายปิด ปลายเปิดอาจนำมาใช้ประกอบบ้างเพื่อประเมินผล ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว จากการรับบริการเพื่อทำข้อสรุปหาวิธีการแก้ไขต่อไป

เอกสาร (Documentary) เอกสารที่ศึกษา ส่วนมากเป็นเอกสารชั้นรอง เช่น วารสาร หนังสือพิมพ์ ตำรา และอาจใช้เอกสารชั้นต้นบ้างถ้ามีหลักฐาน

แหล่งข้อมูล แบ่งออกเป็น แหล่งข้อมูลบุคคล แหล่งข้อมูลเอกสาร และระบบนิเวศป่า

แหล่งข้อมูลบุคคล เช่น ชาวบ้านทั่วไป นักธุรกิจหรือข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview)

แหล่งข้อมูลเอกสาร เช่น หอสมุด สถานทีราชการ หน่วยธุรกิจเอกชน

ระบบนิเวศป่า และระบบนิเวศในเขตดูแลของบ้านโป่งสมิ เป็นเป้าหมายหลัก และรวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียงในตอนต้นและตอนกลางกลุ่มแม่น้ำว้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยกิจกรรมต่อไปนี้

ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การตรวจสอบใช้วิธีการแบบสามเส้า (Triangulation) 3 ประเภท คือ ตรวจสอบสามเส้าด้านวิจัย (Investigator triangulation) หมายความว่าเปลี่ยนตัวผู้ตรวจสอบข้อมูล เช่น จากนักวิจัยเป็นชาวบ้าน หรือนักศึกษาที่ร่วมงาน ตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) คือ ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล ทั้งด้านสัมภาษณ์ สังเกต อ่านเอกสาร ควบคู่กันไป แล้ววิเคราะห์ตรวจสอบผลที่เกิดขึ้นว่าเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เพื่อวิเคราะห์ว่า เวลา สถานที่ และแหล่งบุคคลต่างกัน ข้อมูลจะตรงกันหรือไม่ เช่น พฤติกรรมในการอนุรักษ์ป่า ที่เกิดขึ้นในครอบครัว ก. ของหมู่บ้านโป่งสมิ มีพฤติกรรมแบบเดียวกับครอบครัว ข. หรือไม่ เพราะอะไร นอกจากนี้อาจเปรียบเทียบต่อไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำวังเพื่อหาข้อสรุปในภาพรวม

- การจัดแยกประเภทข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่
- การตีความข้อมูลและอธิบายความหมายของข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน
- การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ร่วมกับชาวบ้าน และหน่วยธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- การวิเคราะห์และสรุปบทเรียน เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการทดลองปฏิบัติ นำเที่ยวจริงหลาย ๆ ครั้ง แล้วพัฒนาสรุปผลร่วมกับชาวบ้าน การสรุปผลเพื่อจัดชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ทฤษฎี เรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม สอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่มีใช้สรุปเพื่อให้สอดคล้องกับหน่วยธุรกิจกลุ่มชาวบ้านที่หวังผลประโยชน์ หรือองค์กรอื่น ๆ ที่ไม่เข้าใจกรอบความคิดพื้นฐานดังกล่าวแล้ว

- รายงานการวิจัย รายงานการวิจัยจะแสดงผลการวิจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง แสดงผลการวิจัย เกี่ยวกับเนื้อหา สารระ ความหมาย ของระบบวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ การผลิต การดำรงชีวิต ค่านิยม การปรับตัว ของประชากรในหมู่บ้านโป่งสมิและหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ของข้อที่ 1 ต้องการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการ

ประการที่สอง แสดงผลการวิจัยเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่ามีปัญหา อุปสรรค พร้อมกับการปรับปรุงแก้ไข

ประการที่สาม แสดงผลการวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้าน หรือ องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องว่าผลเกิดขึ้นอย่างไร ได้แก้ไขปัญหาลดอุปสรรคอย่างไร ทดลองกระทำใหม่แล้ว

เกิดผลอย่างไร กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไร ได้ผลเพียงใด ก่อให้เกิดความเข้าใจดีแก่คนพื้นราบ ในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรบ้าง ปรากฏผลชัดเจนเพียงจากการปฏิบัติกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชาวบ้าน

แผนการดำเนินการวิจัย

1. สร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการสำรวจพื้นที่-เส้นทาง-แหล่งท่องเที่ยว ร่วมวางแผนการทำงานกับชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยกำหนดรายการนำเที่ยวและบริการต่าง ๆ
2. จัดระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้
 - จัดอบรมชาวบ้านเพื่อให้เข้าใจระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - วางแผนการปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้าน เพื่อกำหนดโครงสร้างและหน้าที่ขององค์กร
 - อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องมรดกเทศก์และบริการ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ
3. การส่งเสริมการตลาด โดย
 - จัดทำอุปกรณ์การโฆษณา เช่น แผ่นพับ ใบปลิว ส่งไปสู่สถาบันการศึกษาและแจกจ่ายให้บริษัทนำเที่ยว ททท. ฯลฯ
 - ประชาสัมพันธ์โครงการผ่านวิทยุ หนังสือพิมพ์
4. จัดช่องทางการจัดจำหน่าย ดังนี้
 - ส่งจดหมายเชิญชวนสถาบันการศึกษา และบริษัทนำเที่ยวเข้าร่วมโครงการ
 - ประสานงานกับ ททท. หรือ องค์กรอื่นในการจัดจำหน่าย
 - จัดสร้าง Web site ของสถาบันราชภัฏ ชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
5. อบรมชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
6. จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยจัดรายการนำเที่ยวโดยให้ชาวบ้านเป็นมัคคุเทศก์และจัดบริการต่าง ๆ โดยมีคณະนักวิจัยเป็นผู้ประสานงาน
7. ทบทวน ประเมินผล ปรับปรุงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
8. หาวิธีการขยายเครือข่าย
9. เขียนรายงานการวิจัยและคู่มือการท่องเที่ยว

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. พื้นที่ลุ่มแม่น้ำวาว เฉพาะในเขตตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาว จังหวัดเชียงใหม่ มีทั้งหมด 18 หมู่บ้าน ประชากร 10,237 คน (พ.ศ.2543) ตั้งหมู่บ้านอยู่ในภูมิประเทศที่เป็น ป่าไม้ และภูเขา ขาดการคมนาคมบางหมู่บ้าน จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลในบางหมู่บ้านได้หลาย ๆ ครั้ง
2. ขาดข้อมูลของราชการในเรื่อง กรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดิน กลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้าน ฯลฯ ผู้วิจัยจึงต้องตรวจสอบ วิเคราะห์ โดยการประมาณการ

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตลุ่มแม่น้ำวาวอยู่ภายใต้กรอบความคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม และการส่งเสริมความเข้าใจดี ระหว่างคนพื้นราบกับคนพื้นที่สูง ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
 2. เป้าหมายของนักท่องเที่ยว คือ นักศึกษา อาจารย์ สื่อมวลชน และผู้สนใจเรื่องระบบ นิเวศ และวัฒนธรรม
 3. การสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บ้านโป่งสมิ ไม่ใช่มุ่งเป้าหมายหลักด้านเศรษฐกิจ หรือการกระจายรายได้และไม่ต้องการเปลี่ยนวัฒนธรรมของชาวบ้านจากผู้ผลิต (ชาวไร่ ชาวนา) เป็นผู้บริการ (ผู้จัดบริการนำเที่ยว)
 4. เพื่อให้ธรรมชาติเกิดการปรับตัว และพักฟื้น พร้อมกับต้องการรักษาวัฒนธรรมเดิม ของชาวบ้าน จึงจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปแบบทัศนศึกษา เฉพาะปลายเดือนตุลาคม – มิถุนายน เท่านั้น
 5. การสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่หมู่บ้านโป่งสมิอาจมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพราะ ต้องการนักท่องเที่ยวที่สนใจจริง ๆ ไม่ต้องการการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) การบริการ ด้านการท่องเที่ยวต้องไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้าน การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชาวบ้านต้อง เกิดจากการเรียนรู้ของชาวบ้าน
- อย่างไรก็ตามรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่หมู่บ้านโป่งสมิต้องการให้เป็นแบบอย่าง แก่หมู่บ้านอื่น ที่ยอมรับกรอบแนวความคิดดังกล่าวแล้ว

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local wisdom หรือ Indigenous knowledge) ในภาษาไทยอาจเรียกชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน แต่ในงานวิจัยเรื่องนี้ใช้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นฐานความรู้ของชาวบ้านเกิดการสะสมการเรียนรู้เป็นระยะยาวนานในการป้องกันหรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตหรือการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างปลอดภัย ภูมิปัญญาอาจแสดงออกในลักษณะของวัตถุ เช่น การประดิษฐ์ การใช้เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพและดำรงชีพ หรือแสดงออกในลักษณะนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม ทั้งสองส่วนผสมผสานกันในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด

กะเหรี่ยง (Karen) กะเหรี่ยงในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 4 สาขา คือ

1. สกอ หรือ ปกาเกอะญอ
2. โป หรือ โผล่ง
3. ละข่า หรือ บเว หรือ ขางแดง
4. ดองตู

กะเหรี่ยงสู่แม่น้าวาง หมายถึง กะเหรี่ยง สกอ หรือ ปกาเกอะญอ

นิเวศวิทยา (Ecology) หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ

ระบบนิเวศ (Ecosystem) หมายถึง หน่วยพื้นที่หนึ่งที่ประกอบด้วยสังคมของสิ่งมีชีวิต กับสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่ร่วมกัน

ระบบนิเวศป่า (Forest ecosystem) หมายถึง ระบบนิเวศป่าที่ประกอบด้วยทรัพยากรชีวภาพ ได้แก่ พืช สัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกันอยู่และยังหมายรวมถึงมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในป่าด้วย

ระบบนิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ (Human cultural ecosystem) หรือระบบนิเวศวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษาระบบนิเวศ ที่เน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น ความเชื่อการนับถือผี พิธีกรรม ศาสนา ภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ เข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาระบบนิเวศ ระบบนิเวศจะดำรงอยู่ได้ สิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการควบคุมและปฏิบัติหน้าที่

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) หมายถึง การวางแผนจัดการท่องเที่ยวที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological environment) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม (Sociocultural environment) น้อยที่สุดและต้อง

รักษาไว้สำหรับลูกหลานในอนาคต ประชาชนในพื้นที่ต้องมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการ มีโอกาสเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมในการวางแผนสร้างโครงการ และร่วมปฏิบัติในกระบวนการ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่เน้นพื้นที่ทางธรรมชาติเป็นหลัก แต่ก็อาจพิจารณาวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ สำหรับพื้นที่ธรรมชาติในเขตชุมชนชาวเขา มีความเกี่ยวข้องกับระบบสังคมวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อให้ความรู้ การวางแผนการท่องเที่ยว ต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและวางแผนในโครงการ ลักษณะการท่องเที่ยวดังกล่าวแล้ว ต้องกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ความแตกต่างทั้งหมดของสิ่งมีชีวิต รวมทั้งความแตกต่างระหว่างสิ่งมีชีวิตกลุ่มเดียว ระหว่างชนิดพันธุ์ภายในระบบนิเวศหรือความหลากหลายทางชีวภาพก็คือ ความแตกต่างของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด รวมทั้งพืชสัตว์และจุลินทรีย์

ความเข้มแข็งของชุมชน (Sustainable community) หมายถึง สภาพของชุมชนที่มีศักยภาพในการร่วมมือ พึ่งพาอาศัยในกิจกรรมต่าง ๆ สามารถควบคุมและจัดการแก้ไขกับปัญหาได้ โดยอาศัยความรู้และกลไกของชุมชน ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในระบบนิเวศป่า เกิดความรักป่าลดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า และสามารถแก้ปัญหาเรื่องป่าได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้น
2. ได้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมกะเหรี่ยง ผ่านกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. สร้างความเข้าใจ ความสามัคคีและรื้อฟื้นวัฒนธรรมเดิม ของประชาชนในสายน้ำแม่วาง
5. ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม
6. กระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้สร้างความเข้าใจดีระหว่างคนพื้นราบ กับคนพื้นที่สูงในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
7. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ช่วยลดค่าใช้จ่าย หรือผลิตซ้ำ ความเข้มแข็งของชุมชน

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิด

ความคิดในการวิจัย มีลักษณะเป็นองค์รวม คือ การมอง แนวคิดหรือทฤษฎีหลาย ๆ อย่าง ผสมผสานและมีเอกลักษณ์ของตนเอง เพราะความแตกต่างทางด้านสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดแนวคิด และวัฒนธรรมของบุคคลในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่เกิดขึ้น จากตะวันตกเป็นแนวทางในการวิเคราะห์สังคมตะวันออก โดยเฉพาะสังคมของกะเหรี่ยงลุ่มแม่น้ำว้าง จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง

แนวความคิดที่สำคัญในงานวิจัยเรื่องนี้มี 3 ประการคือแนวความคิดในเรื่องนิเวศ วัฒนธรรมของมนุษย์ การท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดทั้ง 3 ประการนี้ จะต้องสร้าง กิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศลุ่มแม่น้ำว้าง เพื่อคอกย้ำความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งมีอยู่ดั้งเดิมใน หมู่บ้านแล้ว

นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ (Human Cultural Ecology)

ในการศึกษาวิชานิเวศวิทยา ได้ให้ความหมายของระบบนิเวศว่า หมายถึงระบบที่มีลักษณะ ก่อนข้างซับซ้อนของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกัน และมีการกระทำร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตด้วยกันหรือ กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในอาณาเขตที่แน่นอน และก็เป็นระบบเปิด ทั้งนี้เพราะมีการถ่ายทอดพลังงานและ แร่ธาตุ หรือกล่าวสรุปว่าระบบนิเวศ คือ ชุมชนของสิ่งมีชีวิตที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและ รวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงมวลสารและพลังงาน (Miller, 1997 : 67) เช่น สัตว์กินพืช สัตว์เจริญเติบโต ได้พลังงานในร่างกาย และต้องสูญเสียพลังงาน ความร้อน สัตว์คายน้ำปัสสาวะ กลายเป็นสารอาหารแก่พืช

ระบบนิเวศประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน

1. โครงสร้างของระบบนิเวศ (Ecosystem structure) แบ่งออกเป็น

1.1 สิ่งไม่มีชีวิต (Abiotic component) ได้แก่ อากาศ แร่ธาตุ ฝน ความชื้น ดิน น้ำ ฯลฯ

1.2 สิ่งมีชีวิต (Biotic component) สิ่งมีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้แก่ พืช และสัตว์ (Scott, 1994 : 11) หรือนักนิเวศวิทยาบางคนก็รวมมนุษย์ด้วย (Miller, 1997 : 67 และ Sabath and Quinnet, 1981 : 13) สิ่งมีชีวิตแบ่งตามหน้าที่ออกเป็นดังนี้

1.2.1 ผู้ผลิต (Producer organisms) ผู้ผลิตส่วนใหญ่คือ พืช ผลิตอาหารโดยกระบวนการสังเคราะห์แสงจากดวงอาทิตย์ แต่ผู้ผลิตส่วนน้อยได้แก่ จุลินทรีย์ (Bacteria) บางชนิด ผลิตอาหารโดยไม่ผ่านกระบวนการดังกล่าวแล้ว

1.2.2 ผู้บริโภค (Consumer Organisms) ได้แก่ สัตว์กินพืช สัตว์กินสัตว์ และสัตว์กินทั้งพืชและสัตว์ หรืออาจรวมทั้งมนุษย์ด้วย (Miller, 1997 : 72)

1.2.3 ผู้ย่อยสลาย (Decomposes Organisms) ได้แก่ จุลชีวัน เห็ด รา ฯลฯ ผู้ย่อยสลายทำให้ซากพืช ซากสัตว์เน่าเปื่อย เกิดเป็นธาตุอาหารและปุ๋ยในดิน

2. หน้าที่และกิจกรรมของระบบนิเวศ (Ecosystem Functions) ได้แก่ การหมุนเวียนของสารและแร่ธาตุ เช่นพืช เป็นอาหารของสัตว์ สัตว์เล็ก เป็นอาหารของสัตว์ใหญ่ พืชสัตว์ ตายเป็นอาหารของผู้ย่อยสลาย ทำให้เกิดเป็นธาตุอาหารและปุ๋ยแก่ผู้ผลิตหรือพืช

หน้าที่อีกอย่างหนึ่ง คือ การถ่ายทอดพลังงาน จากสิ่งมีชีวิตสู่สิ่งมีชีวิต เช่น สัตว์กินพืช สัตว์ได้พลังงานและเจริญเติบโต แต่พลังงานส่วนหนึ่งก็สูญเสียไปเพื่อการหายใจและกลายเป็นพลังงานความร้อน

แนวคิดทางนิเวศวิทยา เรื่องวิทยาศาสตร์ ได้ปฏิเสชนมนุษย์ออกจากชุมชนของสิ่งมีชีวิต (Biotic community) ชุมชนของสิ่งมีชีวิตประกอบด้วย พืช และสัตว์ ต่างเผ่าพันธุ์ ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Scott, 1994 : 11) การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากรสัตว์ ขึ้นอยู่กับปริมาณอาหารจากผู้ผลิต (พืช) และพฤติกรรมของสัตว์ ที่ต่างพยายามจับขวางหรือป้องกันมิให้ประชากรมากเกินไป (มนัส สุวรรณ, 2538 : 19) เช่น หนูมีมากในทุ่งนา ถัดกันคันข้าว หนูจะกินหนู และลดปริมาณของหนูให้น้อยลง คันข้าวซึ่งเป็นผู้ผลิตก็ดำรงชีวิตอยู่ได้

ถึงแม้ว่านักนิเวศวิทยาเป็นนักวิทยาศาสตร์ ผู้ซึ่งศึกษาปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างพืช สัตว์ ในชุมชน ซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน และปฏิสัมพันธ์ของพืชและสัตว์ ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม นักนิเวศวิทยาก็ยอมรับว่ามนุษย์มีบทบาทสำคัญในระบบนิเวศ เพราะมนุษย์ทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล

และผลของการสูญเสียที่ทำลายมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาสมดุลของธรรมชาติ (Scott, 1994 : 10 – 11.)

มิลเลอร์ (Miller, 1997 : 67 – 79) ขอมรับว่าระบบนิเวศและมนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เพราะความต้องการใช้ทรัพยากร (Resources) ทั้งด้านทรัพยากรมวลสาร (Matter resources) ซึ่งได้แก่สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต และทรัพยากรพลังงาน (Energy resources) ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสังคมมนุษย์ ในด้านความยั่งยืน (Sustainable) หรือ ด้านไม่ยั่งยืน (Unsustainable) ดังนั้นถึงแม้ว่ามนุษย์ไม่ใช่ส่วนประกอบของระบบนิเวศ แต่กิจกรรมของมนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ นอกจากนี้ มิลเลอร์ ยังยอมรับว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศและมนุษย์ก็เป็นผู้บริโภคที่กินทั้งพืชและสัตว์ (Miller, 1997 : 72)

ซาบาท และ ควินเนล (Sabath and Quinnel 1981 : 13) ขอมรับว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมมิใช่เกิดขึ้นเฉพาะพืชและสัตว์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงมนุษย์ด้วย

โอดุม (Odum, 1963 :60 – 61) นักนิเวศวิทยารุ่นแรกทีกล่าวว่า

“มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมีอิทธิพลต่อระบบนิเวศ การศึกษาเรื่องระบบนิเวศ จึงไม่สามารถแยกมนุษย์ออกมาได้ มนุษย์ต้องพึ่งพิงความหลากหลายของชนิดพันธุ์ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต”

จากการประมวลแนวความคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ สรุปได้ว่ามนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศเพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิตที่ทำหน้าที่ผู้บริโภค และมนุษย์มีส่วนในการใช้ ควบคุม รักษา หรือทำลายทรัพยากร สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งสิ้น

ในระบบนิเวศป่าซึ่งประกอบด้วย พืช สัตว์ จุลินทรีย์ และสิ่งไม่มีชีวิต เช่นแร่ธาตุ ดิน หิน ฯลฯ ต่างก็มีปฏิกิริยาหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Odum and Odum, 1981 : 6) เช่น ใบไม้ร่วงหล่นทับถมกลายเป็นดิน ดินมีแร่ธาตุเป็นอาหารของพืช สัตว์กินพืชเป็นอาหาร ทำให้เกิดพลังงาน สัตว์ตายกลายเป็นอาหารของพืช วนเวียนกันไปเช่นนี้ ในระบบนิเวศป่านอกจากมี สัตว์ พืช และสิ่งไม่มีชีวิตแล้ว ยังมีมนุษย์อาศัยและพึ่งพิงระบบนิเวศป่ามาตั้งแต่สมัยโบราณ มนุษย์ดังกล่าวแล้วพึ่งพิงป่าโดยการล่าสัตว์ เก็บหาของป่าเพื่อการยังชีพ และเกิดการสร้างสมวัฒนธรรม ค่อมามนุษย์ได้รู้จัก เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูกและสร้างบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งเกิดเป็นชุมชนแบบเมือง ก็ยังต้องพึ่งพิงระบบนิเวศป่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิสามารถแยกออกจากกันได้ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตัวอย่างบริเวณป่าฝน (Rain forest) ในประเทศบราซิล (Brazil) คองโก (Congo) และอินโดนีเซีย (Indonesia)

ส่วนมีมนุษย์อาศัยอยู่ในป่า มนุษย์เหล่านี้ได้สร้างวัฒนธรรมในการพึ่งพิงและอาศัยอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศป่ามาช้านาน (Odum and Odum, 1981 : 135 – 140)

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว จึงสรุปได้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ หรือระบบนิเวศป่า มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ ในเรื่องการถ่ายเทพลังงาน การหมุนเวียนของอากาศ การรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การศึกษาระบบนิเวศป่าจึงต้องยอมรับบทบาทของมนุษย์ว่ามีความสำคัญควบคู่ไปด้วย

ในการศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าลุ่มแม่น้ำวาง เนื่องจากเขตนี้ มีกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group) อาศัยอยู่ในดินแดนดังกล่าวแล้ว นานกว่า 300 ปี กระทั่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีจำนวนมากที่สุด กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวแล้วใช้วัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2540 : 69 – 79) จึงทำให้ระบบนิเวศป่าในเขตลุ่มน้ำแม่น้ำวาง ซึ่งกระเบื้องคูแลรศึกษาค้นคว้าสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตป่าอนุรักษ์

ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ จังหวัดอื่น ๆ ซึ่งมีกระเบื้องดังกล่าวดำเนินการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า โดยใช้ระบบวัฒนธรรมก็ปรากฏหลักฐานให้เห็นอย่างเด่นชัด (ดูรายละเอียดใน เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันติสมบัติ, บก. 2536 : ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2540 และ ยศ สันติสมบัติ 2542) การใช้ระบบวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศป่าอาจมีพัฒนาการแตกต่างไปบ้าง ขึ้นอยู่กับนโยบายการพัฒนาประเทศ (อมรา พงศาพิชญ์, 2542 : 185 – 200)

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า กระเบื้อง ยังคงใช้ วัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม อนุรักษ์ระบบนิเวศป่าเช่นเดียวกับข้อค้นพบจากงานวิจัยของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2534) ศุภวัตร พานิชเจริญ (2536) ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมมณฑล เชียงใหม่ (2540) และงานวิจัยของบุคคลอื่น ๆ ซึ่งกล่าวมาแล้ว

จากแนวคิดในวิชานิเวศวิทยา โครงสร้างของระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ งานวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศป่า และประสิทธิภาพตรงของผู้วิจัย จึงเกิดแนวความคิดในเรื่อง นิเวศวิทยาของมนุษย์ (Human ecology ดูรายละเอียดใน มนัส สุวรรณ, 2539)

แนวความคิดในเรื่อง นิเวศวิทยาของมนุษย์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม มนุษย์ดังกล่าวแล้วมีความใกล้ชิดกับสังคมเมือง ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural interaction) เช่น การปรับตัว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ฯลฯ (อมรา พงศาพิชญ์, 2542 : 16-21) จึงแตกต่างจาก กลุ่มชาติพันธุ์

ซึ่งค่อนข้างเป็นสังคมปิด ติดต่อกับโลกภายนอกน้อยกว่า ระบบวัฒนธรรม เกี่ยวกับเรื่อง ความเชื่อผีสาว เทวดา (Animism) ของขลังของศักดิ์สิทธิ์ (Animatism, งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 211) จึงทำให้เกิด ข้อห้าม (Taboos) ความเชื่อ พิธีกรรม การเคารพ ความเกรงกลัว เกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศป่า หรือ ระบบดิน น้ำ ป่า เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตชาวบ้านมากกว่าสังคมเมือง

การศึกษาระบบนิเวศป่าซึ่งเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ ดังกล่าวแล้ว จึงเน้นหนักบทบาท ของมนุษย์ทางด้านวัฒนธรรม ว่ามีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และผู้วิจัยเรียกแนวความคิด นี้ว่า นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ (Human cultural ecology)

นิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ มีแนวความคิดรวบยอดเพื่อประกอบการศึกษา 3 ประการ

1. การศึกษานิเวศวิทยา ได้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือที่ ศาสตราจารย์ ดร.เกษม จันทร์แก้ว (2540, 82) เรียกว่า “วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม” (Enviromental science) หรือศาสตราจารย์ ดร.มนัส สุวรรณ (2539) เรียกว่า “นิเวศวิทยาของมนุษย์” (Human ecology)
2. การศึกษาแบบองค์รวม (Holistic) ลักษณะการศึกษาแบบองค์รวม คือ มองสรรพสิ่ง เป็นหนึ่งเดียวมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สรรพสิ่งทั้งปวงมีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง สัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตอย่างไร กฎเกณฑ์ ข้อห้าม ประเพณี คุณค่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ แนวความคิดดังกล่าวเกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต

การศึกษาแบบองค์รวม นอกจากมองสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องแล้ว ต้องพิจารณาถึงความหลากหลาย ซับซ้อน ผสมผสาน

3. การศึกษาเน้นบทบาทด้านวัฒนธรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม ประกอบด้วยสิ่งที่ป็น รูปธรรม เช่น บ้านเรือน เครื่องมือในการผลิต ฯลฯ และสิ่งที่ป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ ค่านิยม การเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ วัฒนธรรมทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวมาแล้ว ย่อมแสดงออกถึงการยอมรับใน คุณค่าว่ามีความสำคัญ แสดงออกถึงภูมิปัญญา และความมีอำนาจผสมผสานอยู่กับลักษณะอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม มีส่วน สัมพันธ์อย่างยิ่ง กับวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ดิน น้ำ ป่า หรือ ระบบนิเวศของของชาวบ้าน

ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมกับระบบนิเวศ จึงเป็นหนึ่งเดียว เกี่ยวข้อง และ มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

การท่องเที่ยว (Tourism)

การท่องเที่ยวกับการเดินทาง (Travel) สามารถใช้สลับเปลี่ยนกันได้ จนบางครั้งดูเหมือนว่าเป็นความหมายเดียวกัน แต่ถ้าพิจารณาในเรื่องความหมายและพฤติกรรมแล้วการเดินทางกับการท่องเที่ยว แตกต่างกัน ในพจนานุกรมการท่องเที่ยว (The Dictionary of Tourism) ได้ให้ความหมายการเดินทางว่า “การเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่หนึ่งโดยใช้วิธีการและวัตถุประสงค์ในการเดินทางต่าง ๆ กัน หรือบางครั้งเมื่อเดินทางแล้วไม่กลับมายังสถานที่เดิม” (Stevens, 1990 : 3) หรือการเดินทาง คือ การออกจากสถานที่หนึ่งไปสู่สถานที่อื่น ๆ เช่น การเดินทางออกจากบ้านตามปกติและการเดินทางเพื่อไปอาศัยที่อื่น (Gee, Choy and Makens, 1984, 4)

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยว ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวมิได้เน้นการให้ความหมายคำนี้มากนัก และการให้ความหมายก็แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการพิจารณาการท่องเที่ยวว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องธุรกิจ หรือกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินของมนุษย์ การให้ความหมายจึงขึ้นอยู่กับพื้นฐานดังกล่าวแล้วที่มีต่อการท่องเที่ยว (Holloway, 1983 : 1 ; และ Khan, Olsen and Var, 1993 : 544) อย่างไรก็ตาม การอธิบายความหมายของการท่องเที่ยว สามารถแยกแยะได้ดังนี้

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการและการอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดความสุขสบายในการเดินทาง (Pond, 1993 : 35)

การท่องเที่ยว หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจ การบริการ และการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว (Mill, 1990 : 359)

การท่องเที่ยว คือ การที่คนเดินทางออกจากที่พัก หรือที่ทำงาน ไปยังสถานที่อื่น ๆ ในระยะเวลาสั้น ๆ และคนเหล่านี้จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างพักอาศัยชั่วคราวในสถานที่ท่องเที่ยว วัตถุประสงค์ในการเดินทาง ต้องการไปเยี่ยมญาติมิตร หรือท่องเที่ยว (Holloway, 1983 : 3)

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากบ้านพักเป็นการชั่วคราว ระยะเวลาสั้น เพื่อไปเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ ทางด้านการท่องเที่ยว (Davidson, 1993 : 2) เช่น การพักผ่อน เล่นกีฬา การประชุม สัมมนา ฯลฯ

จากความหมายของการท่องเที่ยวดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยว ต้องมีการเดินทางออกจากที่พักเป็นการชั่วคราว เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เยี่ยมญาติ หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ แต่มิใช่การประกอบอาชีพ และตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวร จากความหมายของการท่องเที่ยว แลกว่าการเดินทาง การเดินทางอาจไปชั่วคราวเพื่อการพักผ่อนเยี่ยมญาติ หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ เช่นเดียวกับการท่องเที่ยว แต่การเดินทาง รวมถึงการออกจากที่พักเพื่อการประกอบอาชีพและการตั้งถิ่นฐานใหม่อย่างถาวร ส่วน

การท่องเที่ยวมิได้รวมเอาความหมายของการประกอบอาชีพและการตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นการถาวรไว้ ดังนั้นความหมายของการเดินทางจึงกว้างกว่าการท่องเที่ยว

แรงงูใจในการท่องเที่ยว เดวิดสัน (Davidson, 1993 : 2-4) ได้อธิบายวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวไว้ 3 ประการ

1. การท่องเที่ยวในเวลาว่าง (Leisure tourism) ได้แบ่งวัตถุประสงค์หลักของการท่องเที่ยวออกเป็นดังนี้

- 1.1 การท่องเที่ยวในวันหยุด เช่น การเดินทางไปพักผ่อนในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ
- 1.2 การเล่นกีฬา เช่น การขี่ม้า การล่องเรือ ฯลฯ
- 1.3 การท่องเที่ยวเพื่อชมศิลปวัฒนธรรม
- 1.4 การเยี่ยมญาติมิตร

2. การท่องเที่ยวทางธุรกิจ (Business tourism) การท่องเที่ยวทางธุรกิจแบ่งออกเป็นดังนี้

2.1 การท่องเที่ยวเพื่อการติดต่อทางด้านธุรกิจ เช่น การเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมสินค้าหรือซื้อสินค้า

2.2 การท่องเที่ยวเพื่อชมการแสดงสินค้าหรือการแสดงนิทรรศการ

2.3 การประชุมทางด้านธุรกิจ

3. การท่องเที่ยววัตถุประสงค์อื่น ๆ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนในระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณไม่เกิน 2 เดือน การท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพ เช่น การอาบน้ำแร่ การท่องเที่ยว เพื่อศาสนา

จากวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว ดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การติดต่อทางธุรกิจ หรือ วัตถุประสงค์อื่น ๆ แต่การท่องเที่ยวต้องเป็นการเดินทางชั่วคราว ไม่ใช่ประกอบอาชีพถาวร และไม่เป็นการถูกบังคับต้องเดินทางด้วยความสมัครใจ

การท่องเที่ยวจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ หรือ 3As (Collier and Harraway, 1997 : 18)

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่ (Sites) และเหตุการณ์ (Events) สถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติสร้างหรือมนุษย์สร้างขึ้น แต่เหตุการณ์ที่น่าประทับใจเกิดจากมนุษย์สร้างเพียงอย่างเดียว

2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ความสะดวกสบายทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางเข้าไปถึงสถานที่ได้รวดเร็ว ปลอดภัย และสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการก่อสร้างปัจจัยพื้นฐาน

ในการผลิต (Infrastructure) เช่น ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้ สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก โรงพยาบาล ฯลฯ ตลอดจนระบบการจัดของเสียก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับแหล่งท่องเที่ยว

3. การเข้าไปถึง (Accessibility) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีระบบการขนส่ง (Transportation) ซึ่งประกอบด้วย เส้นทาง (Way) พาหนะ (Vehicle) สถานี (Terminal) และผู้ประกอบการ (Carrier) การขนส่งมีวัตถุประสงค์ในการลำเลียงคนและสิ่งของ ไปยังจุดหมายปลายทางโดยผ่านเส้นทางหรือท่อลำเลียง

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการดังกล่าวแล้ว จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) แต่การท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มผู้สนใจเฉพาะอย่าง เช่น กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มนักผจญภัย กลุ่มนักวิชาการ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ หรือปัจจัยพื้นฐานในการผลิตบางอย่างอาจมีความจำเป็นน้อย เพราะกลุ่มบุคคลดังกล่าวแล้ว ต้องการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพใกล้เคียงกับธรรมชาติและวัฒนธรรมเดิม การสร้างปัจจัยการผลิตและสิ่งอำนวยความสะดวก ถ้าปราศจากการวางแผนที่ดีก็ย่อมกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น

ทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว แบ่งตามหลักการจัดทรัพยากรได้ 2 ประเภท

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีลักษณะเด่น แปลก สวยงาม มีคุณค่าต่อการเข้าไปพักผ่อนหย่อนใจหรือแสวงหาความรู้

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อาจจัดแบ่งย่อยออกตามประเภทของทรัพยากรธรรมชาติได้ 2 อย่าง คือ

1.1 ทรัพยากรที่เสริมสร้างขึ้นมาใหม่ได้ตามขบวนการธรรมชาติ (Renewable) ทรัพยากรประเภทนี้เมื่อใช้แล้วก็สร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้ โดยการคืนรูปตามขบวนการธรรมชาติ แต่อาจสูญสิ้นไปได้ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า หน้าผา ถ้ำ น้ำตก หาดทราย เกาะ ฯลฯ

1.2 ทรัพยากรที่เสริมสร้างขึ้นมาใหม่ไม่ได้ (Nonrenewable) เช่น แสงแดด อากาศ กระแสน้ำ พลังงานน้ำ พลังงานจากแสงอาทิตย์ พลังงานลม ฯลฯ ทรัพยากรดังกล่าวแล้วไม่มีการสูญสิ้น

ทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวแล้วอาจจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เมื่อมีคุณสมบัติตรงกับข้อหนึ่งข้อใด หรือ หลาย ๆ ข้อดังต่อไปนี้

- ก. เป็นเอกลักษณ์ หรือ สัญลักษณ์ของท้องถิ่น
- ข. มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือนิทานพื้นบ้าน
- ค. มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือโบราณคดี
- ง. เป็นโครงสร้างธรรมชาติที่ดี หายาก หรือเป็นทัศนียภาพที่สวยงาม
- จ. เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่เคารพบูชา

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น เพื่อการศึกษา การพักผ่อน การรักษาสุขภาพ ศาสนสถาน ระลึกถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ หรือด้านศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างแบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ

2.1 แหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งเป็นแบบอย่างการดำรงชีวิตของชุมชนนั้น ๆ เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความเชื่อของบุคคล ในชุมชน

2.2 แหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถานและศาสนสถาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่แสดงถึงประวัติความเป็นมาในอดีต หรือเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีตของสังคมมนุษย์ในสมัยนั้น ๆ ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ได้แก่ เมืองโบราณ เจดีย์ วัด สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ ฯลฯ

การตลาดการท่องเที่ยว (Tourism marketing) การตลาดการท่องเที่ยว จะประสบผลสำเร็จต้องใช้หลักส่วนผสมของตลาด (The marketing mix)

ส่วนผสมของการตลาด มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ (The Four Ps) ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ (Product) ซึ่งอาจมีลักษณะคงที่แน่นอนในลักษณะของสินค้าที่มีตัวตน หรือ ลักษณะของการบริการ ราคา (Price) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) และสถานที่ (Place) หรือช่องทางการจำหน่าย (Distribution) ในด้านการท่องเที่ยว ส่วนผสมของตลาดถ้านำมาประยุกต์กับธุรกิจการท่องเที่ยว ส่วนผสมของตลาดด้าน การท่องเที่ยวลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การส่งเสริมการตลาด และ ช่องทางการจำหน่าย (Middleton, 1994 : 64 – 65) ส่วนผสมของการตลาดทั้ง 4 ประการ ต้องผสมกลมกลืนเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

1. ผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว มีส่วนประกอบที่สำคัญ ต่อไปนี้ 5 ประการ (Middleton, 1994 : 86) ได้แก่

1.1 ความน่าประทับใจและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเกิดจากธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถานและวัฒนธรรม (Destination attractions and environment)

1.2 สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการของแหล่งท่องเที่ยว (Destination Facilities and service) ในแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีที่พักประเภทต่าง ๆ ร้านอาหาร ระบบการขนส่ง กิจกรรมด้านกีฬาและนันทนาการ ร้านขายของที่ระลึก บริษัทนำเที่ยว ศูนย์บริการข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ที่ทำการตำรวจท่องเที่ยว ฯลฯ

1.3 การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility of the destination) ความสะดวกสบายและความรวดเร็วในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ดังนั้นการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ต้องมีการจัดสร้าง ปังจยพื้นฐานการผลิต เช่น ถนน สนามบิน ทางรถไฟ ท่าเรือ ยวดยานพาหนะ ที่มีความรวดเร็วและปลอดภัยและการส่งเสริมดูแลจากรัฐบาลในเรื่องการอำนวยความสะดวกสบายในสิ่งดังกล่าวแล้ว

สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวอาจมีความสำคัญน้อยสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะนักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสกับธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด

1.4 จินตภาพของแหล่งท่องเที่ยว (Images of the destination) ความประทับใจหรือจินตภาพของแหล่งท่องเที่ยว ทำให้บุคคลเกิดความใฝ่ฝันต้องการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว เพราะมนุษย์มีประสาท แห่งการรับรู้ด้วยตา หู และสมองที่สามารถได้เห็น ได้ฟังและบันทึกความทรงจำแห่งความประทับใจ เกิดความต้องการที่จะเดินทางไปท่องเที่ยวหรือไปแล้ว มีความต้องการจะกลับไปเยี่ยมชมอีกหรือบอก ต่อไปยังบุคคลอื่น ๆ

1.5 ราคาที่เสนอต่อผู้บริโภค (Price of the customer) ราคาของผลิตภัณฑ์หรือบริการทางด้านการท่องเที่ยวที่เสนอต่อผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยว แตกต่างไปตามฤดูกาล เช่น ฤดูกาลท่องเที่ยว ราคาที่พักแพง แต่ฤดูกาลที่นักท่องเที่ยวน้อย ราคาที่พักถูก นอกจากนี้ ราคายังขึ้นอยู่กับค่าบริการและความสะดวกสบายที่ ผู้บริโภคจะได้รับด้วย

2. ราคา (Price) ราคาของสินค้าและบริการ ในเรื่องการท่องเที่ยวไม่แน่นอน คงที่ มีความยืดหยุ่นสูง ขึ้นอยู่กับฤดูกาล วันหยุด และกิจกรรมซึ่งจัดในการนันทนาการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ราคาอาจขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวและชาวบ้านได้รับจากบริการนำเที่ยว ราคาอาจสูงกว่าการท่องเที่ยวแบบมวลชน เพราะรายได้จากบริการต้องนำกลับฟื้นฟู รักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว

3. การส่งเสริมการตลาด (Promotion) การส่งเสริมการตลาด ต้องอาศัยเครื่องมือในการส่งเสริมการตลาด (Promotion tools, Kotler, Bowen and Makens, 1996 : 506-507) อันประกอบด้วย

ส่วนผสม 4 อย่าง ด้วยกันคือ การโฆษณา (Advertising) การส่งเสริมการขาย (Sales promotion) การประชาสัมพันธ์ (Public relations) และการขายโดยบุคคล (Personal selling) ส่วนประกอบทั้ง 4 อย่าง นี้ เรียกว่า “ส่วนผสมการส่งเสริมการตลาด” (Promotion mix)

3.1 การโฆษณา (Advertising) การโฆษณา คือ การนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องขององค์กร และ หรือ ผลิตภัณฑ์ขององค์กรไปยังผู้สนใจโดยผ่านสื่อสารมวลชน (Khan, Olsen and var, 1993 : 885) ดังนั้น สื่อกลางในการโฆษณา ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสาร แผ่นพับ แผ่นปลิว วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ในการโฆษณาต้องเสียค่าใช้จ่ายในการลงทุน

3.2 การส่งเสริมการขาย (Sales promotion) การส่งเสริมการขายไปยังผู้บริโภค ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การใช้ตัวอย่างสินค้า (Sample) การให้บัตรส่งเสริมการขายหรือคูปอง (Coupons) การเสนอเงินคืน (Money refund offer) การเสนอส่วนลด (Price packs) การเสนอของแถม (Premium) การให้แสตมป์เก็บไว้แลกสินค้า (Trading stamp) การแข่งขัน (Contest) และการส่งสลากชิงโชค (Sweepstake)

การส่งเสริมการขาย อาจเหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวแบบมวลชน แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การส่งเสริมการขายกลับไม่มีความจำเป็นต้องใช้วิธีการดังกล่าวแล้ว

3.3 การประชาสัมพันธ์ (Public relations) การประชาสัมพันธ์ เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการส่งเสริมการตลาด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสาธารณชนต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหน่วยธุรกิจ ซึ่งได้แก่ ผู้บริโภค ตัวแทนจำหน่าย พนักงาน รัฐบาล รวมทั้งสาธารณชนส่วนอื่น ๆ การประชาสัมพันธ์ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.4 การขายโดยบุคคล (Personal selling) เป็นการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two-way communication) ผู้ซื้อและผู้ขายสามารถต่อรอง ชักถามข้อสงสัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อผลิตภัณฑ์ หรือ การบริการ ข้อมูลข่าวสารที่ถูกค้าได้รับ ก็สามารถย้อนกลับถึงหน่วยผลิต โดยผ่านการขายโดยบุคคล

ในการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเน้นการโฆษณา และการประชาสัมพันธ์ เป็นเป้าหมายหลัก

4. สถานที่ (Place) หรือ ช่องทางการจำหน่าย (Distribution) ในด้านวัตถุประสงค์ของการตลาด สถานที่ มิได้หมายถึงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานบริการด้านการท่องเที่ยว แต่ที่ตั้งหรือสถานที่ หมายถึง จุดขายทั้งหมดที่ทำให้ผู้บริโภคสามารถติดต่อกับบริการด้านการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ช่องทางการจำหน่าย รวมถึงระบบการจองโดยทางจดหมาย โทรศัพท์หรือระบบการสื่อสารอื่น ๆ

ส่วนผสมของตลาดการท่องเที่ยว 4 ประการ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การส่งเสริม การตลาด และ สถานที่หรือช่องทางการจำหน่าย เป็นแนวทางการคิดในเรื่องส่วนผสมของการตลาดทั่วไป แต่ก็ได้นำมาประยุกต์กับตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยคำนึงถึงหลักการและวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งแตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวซึ่งได้อธิบายมาแล้ว เป็นแนวคิด การท่องเที่ยวเพื่อมวลชน แต่ก็สามารถนำหลักการมาประยุกต์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ โดยพยายามปรับวิธีการให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิจกรรมของมนุษย์ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ทำลายสิ่งแวดล้อม และผลของการทำลายสิ่งแวดล้อมก็กระทบต่อมนุษย์เช่น ถ้าซาร์บอนไดออกไซด์เพิ่มขึ้นทำให้อุณหภูมิของโลกร้อนขึ้น เกิดปัญหาภัยธรรมชาติที่รุนแรง ปัญหามลพิษทางอากาศและน้ำ ทรัพยากรชีวภาพลดน้อยลง ฯลฯ

ปัญหาเรื่องการพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้ตระหนักถึงผลเสียต่อโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และการรองรับของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีจุดจำกัด ได้รับการวิจารณ์อย่างกว้างขวางและเป็นกระบวนการต่อเนื่องกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดแนวความคิดว่า “เราไม่ได้รับมอบทรัพยากรในโลกนี้ มาจากบรรพบุรุษของเรา แต่เราขอยืมมาจากลูกหลาน และควรส่งมอบให้แก่ลูกหลานอย่างไม่เสื่อมสลาย” (Theobald, ed., 1994 : 275)

ในปี พ.ศ.2515 (ค.ศ.1972) เดเนลลาและ เดนนิส มีโดวส์ (Danella and Dennis Meadows) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “Limits to Growth” เสนอ สารสำคัญ ว่า ทรัพยากรและการรองรับมวลภาวะของโลกมีขอบเขตจำกัด พืชภัยของการพัฒนาจะทำลายมนุษย์และจะมองเห็นได้ในระยะเวลาอันใกล้ (Theobal, ed., 1994 : 275)

จากปัญหาดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้องค์การสหประชาชาติ (UNO) จัดการประชุมสหประชาชาติ เรื่อง “สิ่งแวดล้อมของมนุษย์” ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ กรุงสตอกโฮล์ม (Stockholm) ประเทศสวีเดน เมื่อวันที่ 5 - 16 มิถุนายน พ.ศ.2515 (ค.ศ.1972) ผลการประชุมทำให้ประเทศสมาชิก

จัดตั้งองค์กรขึ้นรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นได้มีการประชุมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตนเองอีกหลายครั้ง

ใน พ.ศ.2523 (ค.ศ.1980) หน่วยงานอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติระหว่างประเทศ (The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) ได้จัดการแสดงประชามติเกี่ยวกับเรื่อง ยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์โลก และได้เสนอแนวความคิดเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable development) แนวความคิดดังกล่าวแล้วก็ได้แพร่หลายอย่างต่อเนื่องในการประชุมระหว่างประเทศในเวลาต่อมา

การพัฒนาแบบยั่งยืน มีแนวความคิดว่า ระบบนิเวศมีจุดจำกัดในการรองรับของการพัฒนาเศรษฐกิจ การขยายตัวทางเศรษฐกิจมากเกินไป ส่งผลให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรชีวภาพ มนุษย์ควรใช้ทรัพยากรอย่างอนุรักษ์ และลดบทบาทของการเป็นนักบริโภคนิยม และวัตถุนิยม เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากร เพราะทรัพยากรมีศักยภาพในการรองรับ และปริมาณที่จำกัด

ในด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแบบมวลชน ได้รับความนิยมมากขึ้นหลังจากได้มีการพัฒนาระบบการขนส่งและเทคโนโลยี การศึกษาขององค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization) ได้สรุปสถานการณ์ท่องเที่ยวโลก ไว้ว่า ในปี พ.ศ.2493 (ค.ศ.1950) มีจำนวนนักท่องเที่ยวทั่วโลก 25 ล้านคน ในปี พ.ศ.2503 (ค.ศ.1960) มีจำนวน 69 ล้านคน ในปี พ.ศ.2513 (ค.ศ.1970) มีจำนวน 166 ล้านคน องค์การท่องเที่ยวโลก ได้พยากรณ์ว่า ในปี ค.ศ.2000 จะมีนักท่องเที่ยวทั่วโลก 661 ล้านคน และในปี ค.ศ.2010 จะมีนักท่องเที่ยวดังกล่าว 937 ล้านคน อัตราเพิ่มของนักท่องเที่ยวทั่วโลก ระหว่าง ค.ศ.1900 – 2010 อยู่ในอัตราร้อยละ 3.6 ต่อปี (ฐิติฤทธิ์ ชูชาติ, 2543 : 161)

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยว ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ อย่างมากเช่นเดียวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เกี่ยวข้องกับการเสนอขายผลผลิตด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ชีวภาพและสังคมวัฒนธรรม ความมั่นคง สมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแล้ว มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการท่องเที่ยว

การเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวดังกล่าวมาแล้ว ย่อมส่งผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมและส่งผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนของทรัพยากรดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดในการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) เช่นเดียวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบบอื่น ๆ แนวคิดในเรื่องการท่องเที่ยวแบบใหม่ จึงเริ่มเกิดขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ.2508 (ค.ศ.1965) เมื่อ เฮทเซอร์ (Hetzer) ได้อธิบายถึง

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เฮทเซอร์ ได้เสนอแนะให้การท่องเที่ยวรับผิดชอบต่อการป้องกันพื้นฐาน 4 ประการ (Fennel, 1999 : 31)

1. การท่องเที่ยวต้องกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด
2. การท่องเที่ยวต้องเคารพในวัฒนธรรมของท้องถิ่น และกระทบต่อวัฒนธรรมดังกล่าวให้น้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวต้องยอมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์มากที่สุด

4. นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจจากกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว

แนวคิดเริ่มต้นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) จึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาแบบยั่งยืน และดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ในปี พ.ศ.2519 (ค.ศ.1976) รัฐบาลแคนาดาได้สนองตอบในเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จึงได้ประกาศเขตการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามแนวถนนทราน-แคนาดา (Trans-Canada Highway, Fennel, 1999 : 31)

ในปี พ.ศ.2525 (ค.ศ.1982) กริพเพินดอร์ฟ (Krippendorf) ได้เสนอการท่องเที่ยวแนวทางใหม่ว่า เป็นการท่องเที่ยวซึ่งตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบมวลชนซึ่งเคยปฏิบัติกันมา การท่องเที่ยวแนวทางใหม่ไม่ควรเน้นผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และเทคนิควิทยาในการบริการ แต่ควรเน้นในเรื่องความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น และหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อม (Fennel, 1999 : 9)

จากการประชุมเกี่ยวกับเรื่องโอกาสทางธุรกิจ และสิ่งแวดล้อมของโลก ในประเทศแคนาดา 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2533 (ค.ศ.1990) และ พ.ศ.2534 (ค.ศ.1992) ที่ประชุมได้ตกลงให้มีการพัฒนาระมัดระวังผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อุตสาหกรรมท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหลายประการ ดังนั้นต้องยึดหลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ในการประชุมองค์การสหประชาชาติ เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on the Environment and Development) ที่ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ.2535 (ค.ศ.1992) ที่ประชุมได้อภิปรายและเกิดผลสรุปว่า ประเทศสมาชิกต้องช่วยกันป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมของโลก ลดการพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนาด้านอื่น ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมประเทศที่ร่ำรวยควรคำนึงเอาใจใส่เกี่ยวกับคุณภาพของชีวิต การสร้างรายได้ค่อนุคคลที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม และควรจัดงบประมาณเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม การทำให้สิ่งแวดล้อมได้รับความเสียหาย ย่อมมีผลกระทบต่อ ระบบนิเวศของโลก (Clarke and Clegg, 1998, 374) นอกจากนี้ที่ประชุม

ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (Theobald, ed., 1994 : 274)

แนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน มีส่วนขยายต่อเติมให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แต่ตัววิเคราะห์ในเชิงประวัติด้านความคิดในการเกิดขึ้นแล้ว น่าจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวต่างก็ใช้ทรัพยากรเป็นวัตถุดิบในการผลิต และเป็นผลิตภัณฑ์ในการจำหน่าย ทั้ง 2 กิจกรรมจึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น แล้วโยงใยมาถึงสาเหตุว่ามาจากอะไร และจะแก้ไขอย่างไร

ในการพัฒนาแบบยั่งยืนและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตามข้อตกลงระหว่างประเทศ ประกอบด้วยหลักการต่อไปนี้ (Rogers and Slinn, 1995 : 162-163)

1. สิ่งแวดล้อม เป็นทรัพย์สินสำคัญและมีคุณค่ายิ่งต่อการท่องเที่ยว ต้องรักษาไว้ให้มีสภาพเหมือนเดิม สำหรับลูกหลานในอนาคต มิใช่ถูกทำลายในระยะสั้น
2. การท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกให้กับชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว ให้มีความเสมอภาคเท่ากับนักท่องเที่ยว หมายความว่า มิใช่นักท่องเที่ยวแสวงหาผลประโยชน์จากชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวอย่างเดียว ชุมชนควรได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน จากการท่องเที่ยวด้วย
3. การจัดการเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยว กับสิ่งแวดล้อม ต้องส่งผลต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน การท่องเที่ยว ต้องไม่ทำลายทรัพยากร ก่อให้เกิดผลเสียหายในอนาคต หรือส่งผลกระทบต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม
4. กิจกรรมและการพัฒนาการท่องเที่ยว ควรจะยอมรับสภาพธรรมชาติ และลักษณะของสถานที่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของกิจกรรมหรือการพัฒนาดังกล่าวแล้ว กล่าวคือ ถ้าแหล่งท่องเที่ยวใดเปราะบางทางธรรมชาติ มากเกินไป ก็ควรพัฒนาสถานที้นั้นภายในขอบเขตและให้กระทบต่อธรรมชาติน้อยที่สุด เช่น จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว จำกัดกิจกรรมและเวลาของการท่องเที่ยว
5. ความกลมกลืนที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ต้องเกิดจากความต้องการของนักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่น และสถานที่ท่องเที่ยว
6. การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต้องไม่ทำลายหลักการของการพัฒนาแบบยั่งยืน
7. องค์การทางด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว องค์การในท้องถิ่น และองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม ต้องยอมรับในหลักการดังกล่าวแล้ว และจะต้องปฏิบัติงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่แท้จริง

การท่องเที่ยวแบบทางเลือก (Alternative tourism) เมื่อแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาและการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้รับการวิจารณ์มากยิ่งขึ้น คริฟเพนดอร์ฟ (Krippendorf) จึงได้เสนอแนวคิดใหม่หรือทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวแบบทางเลือก ตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) คือ เน้นปริมาณของนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวแบบทางเลือกต้องตระหนักถึงผลเสียที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมและพิจารณาถึงความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น (Fennell, 1999 : 9)

หลังจากแนวคิดในการพัฒนาแบบยั่งยืน และการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ได้ผ่านการพิจารณาจากการประชุมนานาชาติหลายครั้ง ผลจากการประชุม จึงบังคับให้ภาครัฐบาลและภาคเอกชนต้องสนองนโยบายการท่องเที่ยวแบบทางเลือก ประกอบกับผู้บริโภครุ่นใหม่ (Boomer consumer) มีจิตใจที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวจึงต้องปรับเปลี่ยน

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวแบบทางเลือกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (Fennell, 1999 : 26 – 27)

1. การท่องเที่ยวเชิงสังคม – วัฒนธรรม (Socio – cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นให้สัมผัสกับทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม แต่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นพื้นที่ศึกษาในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ให้ความสำคัญทางด้านสังคม – วัฒนธรรม น้อยกว่าการท่องเที่ยวเชิงสังคม – วัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว จัดเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

จากการแบ่งเป็นประเภทการท่องเที่ยวดังกล่าวมาแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบทางเลือก ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการพัฒนาแบบยั่งยืนและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเน้นพื้นที่ธรรมชาติเป็นเป้าหมายหลักในการท่องเที่ยว มีความคล้ายคลึงกับการท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural tourism) แต่ในด้านการศึกษาและการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นแล้วการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญมากกว่า

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีความเกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (Adventure tourism) ซึ่งแบ่งออกเป็นการผจญภัย 3 ระดับ คือ ระดับผจญภัยน้อย ระดับปานกลางและระดับสูง นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกัน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) หรือการท่องเที่ยวเชิงสังคมวัฒนธรรม (Fennell, 1999 : 52 – 53) เหตุผลที่เกี่ยวข้องเพราะเกิดจากการใช้พื้นที่ทางธรรมชาติเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น การเดินป่า ล่องแพ ขี่ช้าง เดินขึ้นภูเขา ปีนป่ายภูเขา ดำน้ำ ฯลฯ ในพื้นที่ธรรมชาติบางแห่งก็มี

ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ธรรมชาติ เช่น ป่าฝนเมืองร้อน (Tropical rain forest) ซึ่งมีมนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกับป่ามาแต่โบราณ

ข้อแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวแบบผจญภัย และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญ คือ กิจกรรมของการท่องเที่ยวแบบผจญภัย มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้าน ความสนุกสนาน การผจญภัย ความเพลิดเพลิน เป็นเป้าหมายหลัก ขาดการวางแผนร่วมกับชาวบ้าน การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว และการให้การศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศในพื้นที่

สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นธรรมชาติ ในเมือง หรือ ในหมู่บ้านชนบทก็ได้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต้องให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวและกิจกรรมจากการท่องเที่ยวเกื้อหนุนให้เกิดการกระจายรายได้แก่ประชาชนในท้องถิ่น แต่ต้องไม่ทำให้เกิดการซื้อขาย วัฒนธรรมโดยคนในท้องถิ่นผลิตวัฒนธรรมขายให้แก่นักท่องเที่ยว (Kinnaird and Hall, 1994 : 18 – 19) การกระทำดังกล่าวจะทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนไปอย่างเลือนลอย (Cultural drift)

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้มีผู้ให้ความหมายหรือลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ตั้งแต่ พ.ศ.2519 (ค.ศ.1976) และต่อมาก็ได้มีผู้ให้ความหมายคล้ายคลึงกัน (Fennel, 1999 : 30 – 34) อธิบายในภาพรวมได้ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีลักษณะตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบมวลชน สนใจพื้นที่ ธรรมชาติ แต่ก็ไม่ใช่เลยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึง ผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และเป็นการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

จากความหมายในภาพรวมดังกล่าวแล้ว ต่อมาใน พ.ศ.2535 (ค.ศ.1992) สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Society) ได้ประชุมตกลงแล้วให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ของการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ธรรมชาติเพื่อ ทำความเข้าใจกับ ธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แห่งนั้น การเข้าไป ในพื้นที่ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ โอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต้องสอดคล้อง ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น” (Bornemeier, Victor and Drust. ed. 1997 : 2)

สำหรับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เสนอนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ปี พ.ศ.2538 – 2539 (ค.ศ.1995 – 1996) และได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง “การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใด

แห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพทางสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้ และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ” (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538 : 10)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้เสนอรายงานการดำเนินงานเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ ต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ.2539 – 2540 (ค.ศ.1996 – 1997) ในรายงานฉบับดังกล่าว ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อบ่มบ่มให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน” (อนุชา เล็กสกุลดิถ, 2541 : 7)

นอกจากการให้ความหมายแล้ว ยังได้เสนอหลักการสำคัญ 4 ประการ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันดังนี้ (อนุชา เล็กสกุลดิถ, 2541 : 3 – 6)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้ รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based tourism)

2. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษา เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยวประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็น การท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Enviromentally education-based tourism)

3. องค์ประกอบด้านองค์กร เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation based tourism)

4. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การใช้ประโยชน์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อมการป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably managed tourism)

จากความหมายและหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การพัฒนาแบบยั่งยืนและแนวคิดเรื่องนิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ทั้งหมด คือแนวคิดแบบองค์รวมในการกำหนดความหมาย และหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำาวาง

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในแนวคิดและหลักการดังกล่าวแล้ว หมายถึง “การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาระบบนิเวศตามแนวความคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมของมนุษย์ การเข้าไปศึกษาต้องยินยอมให้ชาวบ้านมีส่วนในการวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว กิจกรรมจากการท่องเที่ยวนอกจากส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ชีวภาพ สังคม และวัฒนธรรมน้อยที่สุดแล้ว ยังต้องแสดงบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม”

ความหมายดังกล่าวแล้ว เป็นความหมายเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่า ซึ่งมีมนุษย์อาศัยอยู่กับป่าและพึ่งพิงป่ามาช้านาน มิใช่เฉพาะเขตลุ่มแม่น้ำาวางเท่านั้น อาจหมายรวมถึงพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการศึกษาต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการวางแผน การพัฒนา การตลาด ผลกระทบและการจัดการธุรกิจนำเที่ยวซึ่งยกตัวอย่างได้ดังนี้

บริษัท สถาปนิก สุเมธ ชุมสาย จำกัด (ม.ป.ป.) ได้เสนอแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน เน้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดขั้นตอนการพัฒนาเป็น 2 ระยะ คือระยะสั้นปี พ.ศ.2525 - 2529 และแผนระยะยาวตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นไป

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวระยะสั้นเป็นการวางรากฐานของการท่องเที่ยวการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวที่มีปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และการเสริมสร้างลักษณะเด่น

ของเชียงใหม่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวในแผนพัฒนาระยะสั้น ได้แก่ กลุ่มเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ กลุ่มคอยสุเทพ กลุ่มคอยอินทนนท์ กลุ่มท่าตอน กลุ่มสันกำแพง กลุ่มน้ำตกแม่สา และกลุ่มถ้ำเชียงดาว

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวระยะยาวตั้งแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นไป ควรพัฒนาในขั้นนี้เพิ่มระดับการให้บริการที่อำนวยความสะดวกมากกว่าเดิม ขยายอาณาเขตของการบริการให้กว้างขวางขึ้นในเขตเชียงใหม่ ได้ขยายแหล่งท่องเที่ยวไปสู่กลุ่มคอยเต่า ซึ่งกำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และได้ขยายเขตไปยังศูนย์กลางรอง ได้แก่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง และแม่ฮ่องสอน

ในเรื่องการวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบทางด้านการท่องเที่ยวได้มีผู้วิจัยได้ศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ขกตัวอย่างได้ดังนี้

ฉัฐพร เสริมประดับ (2527) ได้ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีหมู่บ้านบ่อสร้างอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวทำให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงอาชีพจากเกษตรกรรมไปสู่อาชีพที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรม งานบริการด้านการท่องเที่ยวและเกิดการจ้างงานในด้านธุรกิจ หัตถกรรมมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ประชาชนในหมู่บ้านบ่อสร้างและหมู่บ้านใกล้เคียงมีรายได้เพิ่มขึ้น การขยายตัวของผลผลิตด้านหัตถกรรมก่อให้เกิดการพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปพื้นบ้าน ในงานวิจัยเรื่องนี้เน้นให้เห็นว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีผลกระทบในด้านดีและประชาชนก็ได้รับผลประโยชน์จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม (2529) ได้ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมกรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ ได้แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวมิได้เป็นผลกระทบโดยตรงต่อปัญหาสังคม เช่น ปัญหาโสเภณี ปัญหาอาชญากรรม แต่การท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งให้เกิดปัญหามากยิ่งขึ้น สำหรับการเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรมในเรื่องการท่องเที่ยวมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ในเรื่องการแต่งกาย การใช้ภาษา ค่านิยม ศิลป ดนตรี และการหัตถกรรม อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็ยังมีส่วนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมแต่บางครั้งก็มีผลเสียในการสร้างผลผลิตด้านวัฒนธรรมเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียว

สการินทร์ โพธิวาสวริน (2536) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เปรียบเทียบกับระดับประเทศ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ของนักท่องเที่ยวไทย ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจในด้านการทวิรายได้ต่ำกว่าการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ในด้านการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวไทยภายในประเทศ 1

ล้านบาท (พ.ศ.2535) ก่อให้เกิดรายได้โดยตรง 0.365 ล้านบาท และรายได้โดยอ้อม 1.421 ล้านบาท รวมรายได้ทั้งหมด 1.786 ล้านบาท และก่อให้เกิดการทวียรายได้ประมาณ 1.42 สำหรับนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ค่าใช้จ่าย 1 ล้านบาท (พ.ศ.2535) ก่อให้เกิดรายได้โดยตรง 0.329 ล้านบาท และรายได้โดยอ้อม 1.402 ล้านบาท รวมเกิดรายได้ทั้งหมด 1.731 ล้านบาท และก่อให้เกิดการทวียรายได้ประมาณ 1.40 ซึ่งน้อยกว่านักท่องเที่ยวภายในประเทศ

การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวไทยในจังหวัดเชียงใหม่ 1 ล้านบาท (พ.ศ.2535) ก่อให้เกิดรายได้ทางตรง 0.263 ล้านบาท และรายได้ทางอ้อม 1.294 ล้านบาท รวมรายได้ทั้งหมด 1.557 ล้านบาท และก่อให้เกิดการทวียรายได้ประมาณ 1.29 สำหรับค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศในจังหวัดเชียงใหม่ 1 ล้านบาท (พ.ศ.2535) ก่อให้เกิดรายได้ทางตรง 0.293 ล้านบาท และรายได้ทางอ้อม 1.331 ล้านบาท ดังนั้นก่อให้เกิดรายได้ทั้งหมด 1.624 ล้านบาทก่อให้เกิดการทวียรายได้ประมาณ 1.33 ซึ่งมากกว่านักท่องเที่ยวไทยภายในประเทศ

ในด้านการจ้างงาน (พ.ศ.2535) การท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวไทยภายในประเทศ ก่อให้เกิดการจ้างงานสูงกว่านักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ส่วนการจ้างงาน ซึ่งเกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ก็ให้ผลเช่นเดียวกัน

เพียงจันทร์ ลิขิตเอกราช (2535) ได้ศึกษาเรื่องการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว : กรณีศึกษางานนมกรรมไม้ดอกไม้ประดับในจังหวัดเชียงใหม่ได้สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวไทย 100 คน และ นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ 100 คน นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์ผู้ประกอบการในสาขาเกษตรกรรม อุตสาหกรรม สาขาบริการและหน่วยงานที่จัดส่งรถเข้าประกวดงานนมกรรมไม้ดอกไม้ประดับ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดงานนมกรรมไม้ดอกไม้ประดับก่อให้เกิดรายได้เพิ่มประมาณ 45.22 ล้านบาท จากการลงทุนในการจัดงาน 2.36 ล้านบาทซึ่งสร้างรายได้คุ้มค่ากับการลงทุน ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของการจัดงานจะกระจายไปสู่ธุรกิจขนาดใหญ่ 29.3 ล้านบาท โดยเฉพาะธุรกิจทางด้านพาหนะเดินทางและด้านการโรงแรมมากกว่าที่จะกระจายรายได้ไปสู่รายได้ขนาดเล็กและขนาดกลาง สำหรับร้านเกษตรกร ที่ปลูกดอกไม้และเจ้าของจะได้รับรายได้จากการจัดงานทั้งสิ้น 841,000 บาท ซึ่งน้อยกว่ากลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ได้รับในด้านผลตอบแทนจากการลงทุน ธุรกิจโรงแรมลงทุนเพิ่ม 1 บาท ได้รับผลตอบแทนเพิ่มขึ้น 75 บาท และธุรกิจการท่องเที่ยวลงทุน 1 บาท ได้รับผลตอบแทนเพิ่มขึ้น 23 บาท

ศุคนธ์ ประสิทธิ์วัฒนเสรี (2538) ได้ศึกษาเรื่องสถิติวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวในเขตภาคเหนือประเทศไทย ผลการวิจัยได้ทราบว่า นักท่องเที่ยวจากกลุ่มตัวอย่าง 8,757 คน ซึ่งเดินทาง

เข้ามาเที่ยวในภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างมีค่าใช้จ่ายรวม 1,451.41 บาทต่อคนต่อวัน นักท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบนจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่านักท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนล่าง เนื่องจากภาคเหนือตอนบนมีความเจริญและมีความพร้อมในด้านการบริการมากกว่า นอกจากนี้ระยะทางไกลกว่าจึงทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากด้วย นักท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนบนเสียค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในช่วง 785.95 – 2,955 .06 ต่อคนต่อวัน นักท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนล่างเสียค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวในช่วง 216.79 – 2,385.90 บาทต่อคนต่อวัน

วัตถุประสงค์ในการเดินทาง พิจารณาทั้ง 2 เขตมีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวร้อยละ 60.3 (5,283 คน) และการทำงาน 39.7 (3,476 คน) ใช้บริการบริษัทนำเที่ยวร้อยละ 13.4 (1,171 คน) ไม่ใช้บริการบริษัทนำเที่ยวร้อยละ 86.6 (7,586 คน) ในด้านที่พักใช้บริการของธุรกิจโรงแรมร้อยละ 70.9 (6,185 คน) อื่น ๆ เช่น บ้านญาติร้อยละ 18.7 (1,617 คน) และไม่ค้างคืน ร้อยละ 10.4 (959 คน) จำนวนวันที่ค้างคืนค่าเฉลี่ย (ปี) ภาคเหนือตอนบน 2.99 ภาคเหนือตอนล่าง 2.54 รวม 2.83

ในการท่องเที่ยวเดินป่าในจังหวัดเชียงใหม่ และภาคเหนือของประเทศไทยได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบไว้ดังนี้

ปฐพี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) ได้วิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่าต่อสภาวะแวดล้อมและประชาชนในท้องถิ่น” ได้สรุปให้เห็นว่าขณะที่การท่องเที่ยวเดินป่าในภาคเหนือตอนบนกำลังขยายตัวได้ส่งผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ และ วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวเขาแต่ละชนเผ่าด้วยกันก่อให้เกิดการกระจายรายได้แก่ผู้คนในท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาข้อบกพร่อง คณะผู้วิจัยได้เสนอแนะว่าภาครัฐบาลควรมีนโยบายและมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวเดินป่าเป็นนโยบายระดับชาติที่ชัดเจน เป็นแนวปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน มีกฎหมายควบคุมเพื่อมิให้เกิดผลกระทบในทางลบ สำหรับภาคเอกชนก็ควรให้ความร่วมมือและคำนึงถึงผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมอันเป็นจุดขายที่สำคัญ ถ้าทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างดีแล้วการท่องเที่ยวแบบเดินป่าจะพัฒนาอย่างมั่นคงยั่งยืน

พิเชฐ พิมลศรี, พ.ศ.ท. (2536) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเดินป่า : ศึกษาเฉพาะกรณีของอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เส้นทางในการศึกษามีทั้งหมด 6 เส้นทาง ประกอบด้วยเส้นทางเดินเท้าประมาณวันละ 5 – 8 กิโลเมตร ระยะเวลาเดินเท้าตั้งแต่วันละ 2 – 4 ชั่วโมง นอกจากนั้นก็มีกิจกรรมในการนั่งช้าง และล่องแพ แหล่งท่องเที่ยวส่วนมากเป็นประเภทธรรมชาติ เช่นป่าไม้ สัตว์ป่า ประเภทนก และแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม ได้แก่ ชาวเขา การท่องเที่ยวแบบเดินป่า นอกจากได้สัมผัสกับธรรมชาติและวัฒนธรรมแล้วยังเป็นการท่องเที่ยวแบบผจญภัย แต่มีอันตรายน้อย เส้นทางส่วนมาก

อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์โดยยึดบริเวณใกล้เคียงกับแม่น้ำแม่แจ่ม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมท่องเที่ยวแบบล่องแพ

ปัจจัยและแรงจูงใจที่เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจท่องเที่ยว เดินป่า ได้แก่ ต้องการเห็นสิ่งแปลกใหม่และท้าทายความสามารถ ได้ชื่นชมธรรมชาติและวัฒนธรรมของชาวเขา ประสบการณ์เดิมที่เคยประทับใจในการท่องเที่ยวเดินป่ามาก่อน

การท่องเที่ยวแบบเดินป่า มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นอย่างมากในด้านเศรษฐกิจประชาชนอาจมีรายได้เพิ่มขึ้นไม่มากนัก แต่เกิดนิสัยเห็นแก่เงินหรือให้ความสำคัญกับเงินมากยิ่งขึ้น ในด้านวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการแต่งกาย อาหาร การใช้ภาษาถิ่นและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแต่ยังเปลี่ยนแปลงไม่เห็นเด่นชัดมากนัก ดังนั้นถ้ามีการวางแผนท่องเที่ยวแบบเดินป่าก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนลดน้อยลง

ไพสินพันธุ์ สร้อยจาตุรงค์ (2538) ทำการวิจัยเรื่องกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติแนวอนุรักษ์โดยใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเทศโดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาประโยชน์ของคู่มือซึ่งนักศึกษาชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ได้รับจากการนำไปใช้เป็นคู่มือในการท่องเที่ยวและพักผ่อนในอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์

2. เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความตระหนักและความรับผิดชอบของนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นนักศึกษาที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์

การวิจัยนี้เป็นกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยทำการศึกษาการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของนักศึกษาฯ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์ สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาค้างนี้ ประกอบด้วย นักศึกษากลุ่มตัวอย่าง จำนวน 50 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง ซึ่งได้แก่นักศึกษาที่ศึกษาคู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศขณะเดินทางท่องเที่ยวและกลุ่มควบคุม ซึ่งได้แก่นักศึกษาที่ท่องเที่ยวโดยมิได้ใช้คู่มือดังกล่าว

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังการใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศของกลุ่มตัวอย่าง และแบบสอบถาม ตลอดจนการบันทึกการสังเกตพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างขณะท่องเที่ยวและพักผ่อนอยู่ในบริเวณอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์

ผลของการวิเคราะห์ข้อมูล จากการตอบแบบทดสอบของกลุ่มตัวอย่างพบว่า หลังจากที่ใช้เอกสารฯ แล้วนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มทดลองมีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและ

สิ่งแวดล้อมในบริเวณอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์เพิ่มขึ้นและรู้วิธีการท่องเที่ยวที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมได้แตกต่างจากกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.01 ส่วนผลของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามและการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มพบว่าตลอดระยะเวลาของการท่องเที่ยวและพักแรมที่อุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์นั้น นักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มทดลองรู้วิธีประพฤติปฏิบัติไปในทางที่แสดงถึงการเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมโดยไม่มีพฤติกรรมในการทำลายสิ่งแวดล้อมมากกว่ากลุ่มควบคุม

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าคู่มือแนะนำระบบนิเวศมีประโยชน์ต่อการนำไปใช้เป็นคู่มือประกอบการท่องเที่ยวในบริเวณอุทยานแห่งชาติ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและมีความเปราะบางทางระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุทยานแห่งชาติคอยอินทนนท์ซึ่งมีเอกลักษณ์ในด้านความเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในประเทศไทย สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงตามระดับความสูงของพื้นที่จึงมีส่วนดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางท่องเที่ยวสัมผัสความงามตามธรรมชาติ จนอาจเกินความสามารถในการรองรับของอุทยานแห่งชาติ ฉะนั้นการใช้คู่มือแนะนำเชิงระบบนิเวศฯ นอกจากจะช่วยเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมให้กับนักท่องเที่ยว ยังจะช่วยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ สามารถท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติโดยไม่ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรมแต่จะคงอยู่ตลอดไปอันจะเป็นการรักษาประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นอีกด้วย ผลการศึกษานี้สามารถนำไปปรับปรุงใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแนวอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติอื่น ๆ ต่อไป

ฐิติทธิ์ ชูชาติ และคณะ (2539) ได้ศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในมณฑลยูนนาน : ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในนครคุนหมิง เมืองฉุนาน และเมืองหลูซี ผลการศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะการท่องเที่ยวเชิงปริมาณต้องการนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะต้องการรายได้จากการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำอู ประดุมังกร ได้คิดแปลงธรรมชาติมากเกินไป แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินและสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่ขาดความซาบซึ้งและเกิดการเรียนรู้ในด้านประวัติศาสตร์ ศิลป และวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชนชาติในยูนนาน ทั้งหมด 26 ชาติ เป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาแต่ได้นำวัฒนธรรมปรับปรุงให้เป็นธุรกิจมากเกินไป จึงทำให้คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวแล้วลดน้อยลง ในเรื่องของที่ระลึกมีสินค้าปลอมปนและราคาแพงไม่ได้มาตรฐาน

การท่องเที่ยวในมณฑลยูนนาน มีวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งคือการอนุรักษ์ แต่วิถีการปฏิบัติทำให้วัตถุประสงค์เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการแก้ไขในเรื่องการบริการที่ดี ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้าและสิ่งสำคัญที่สุดคือยึดหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนและผลประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว

ชูลิทธิ ชูชาติ (2540) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า โดยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านควบคู่กับการอนุรักษ์ป่าในระบบปัจจุบัน นอกจากนี้ต้องการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศป่าในด้านความเชื่อ พิธีกรรม และการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันกับป่า ผลการศึกษาพบว่าระบบนิเวศป่าของชาวบ้าน ประกอบด้วย สิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ ฯลฯ สิ่งมีชีวิต ได้แก่ พืช สัตว์ มนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผี สาง เทวดา ชาวบ้านใช้ระบบการผลิตและการดำรงชีวิตแบบพึ่งพา โดยยึดหลักการอนุรักษ์ การพึ่งพาอาศัย การเคารพ การนับถือ ความกลัวและการสำนึกบุญคุณ ระบบนิเวศป่าในการผลิตเพื่อยังชีพจึงดำรงอยู่ได้แต่เริ่มมีการสูญสลายเมื่อมีการพัฒนาพื้นฐานปัจจัยการผลิตและระบบการผลิตเพื่อขายเข้าสู่หมู่บ้านภาคเหนือ เมื่อประมาณ 4 ทศวรรษที่ล่วงมาแล้ว ในท่ามกลางการขายตัวของความเจริญในรูปแบบใหม่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังคงรักษา ระบบนิเวศป่าไว้ได้ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

กะเหรี่ยงเป็นชนเผ่าที่อนุรักษ์ระบบนิเวศป่า โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านมากกว่าเผ่าอื่น ๆ และบริเวณใดที่มีกะเหรี่ยงอยู่อาศัยมาก่อนข้างอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ได้แก่ การนับถือผี การผูกสายสะดือทารกไว้ที่ต้นไม้ใหญ่ ระบบเหมืองฝาย การประปาภูเขา การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่า การทำไร่หมุนเวียน และการสร้างแนวกันไฟ ในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวได้ขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน

จากความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว ในปัจจุบันพบว่าพื้นที่ป่าในภาคเหนือตอนบนในจังหวัดที่มีกะเหรี่ยงและลัวะอยู่มาก มีพื้นที่ป่ามากที่สุดในประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบข้อมูลตั้งแต่ พ.ศ.2504 - 2536

อนุชา เล็กสกุลคิลก (2540) ได้เสนองานวิจัยเชิงนโยบายต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เรื่อง “การดำเนินงานเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ” ในรายงานดังกล่าว ได้อธิบายความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน 4 ประการ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ องค์ประกอบด้าน

องค์กร และองค์ประกอบด้านการจัดการ นอกจากนี้ได้เสนอแผนงานจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 27 แผนงาน ซึ่งประกอบด้วย แผนงานด้านการจัดการพื้นที่ การให้การศึกษา การสร้างเครือข่าย และการตลาด ฯลฯ

แผนงานดังกล่าวแล้วถึงแม้เป็นทางเลือกใหม่แต่ก็เน้นในด้านเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์ ในรายงานการวิจัยได้แสดงให้เห็นชัดว่า อาจจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะ การท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass tourism) ได้ถ้ามีการจัดการที่ดี นอกจากนี้ยังมีแผนงานที่ 3 เรื่อง จัดทำเขตพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยว กำหนดให้จัดพื้นที่ท่องเที่ยวในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตัวอย่างดังกล่าวแล้วน่าจะเหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

รายงานการวิจัยที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมด แตกต่างหรือคล้ายกับแนวคิดในรายงานการวิจัยเรื่องนี้ แบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ เรื่องเนื้อหา แนวความคิด และวิธีการวิจัย

ประการแรก เนื้อหาของการวิจัย งานวิจัยชุดนี้ประกอบด้วย งานวิจัยของ สุเมธ ชุมสาย (ม.ป.ป.) เพียงจันทร์ ลิขิตเอกราช (2535) สกกรินทร์ โพธิวาสวริน (2536), สุคนธ์ ประสิทธิ์วัฒนเสรี (2538) งานชิ้นแรกสร้างแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ งาน 3 ชิ้นหลัง ได้แสดงถึงผลตอบแทนของการท่องเที่ยวต่อระบบเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก นับว่าเป็นงานวิจัยที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวแบบมวลชน

แนวคิดในการวิจัยของผู้วิจัยแตกต่างจากงานวิจัยชุดนี้ เพราะผู้วิจัยหวังผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ภายได้เงื่อนไขกระจายรายได้ไปสู่ชาวบ้านอย่างเป็นธรรม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น ถนน การไฟฟ้า การประปา การสื่อสาร ฯลฯ อาจไม่จำเป็นมากเกินไป สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะปัจจัยดังกล่าวแล้วอาจทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไป และเกิดการสูญเสียทางวัฒนธรรม

เนื้อหาของการวิจัย อีกชุดหนึ่ง ประกอบด้วยงานวิจัยของ ฉัฐพร เสริมประดับ (2527) โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม (2529) ปุสดี อาคมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) พิเชฐ พิมลศรี, พ.ด.ท.(2536) ไพลินพันธุ์ สร้อยจาตุรนต์ (2538) ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ (2539) ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2540) กลุ่มงานวิจัยดังกล่าวแล้ว เป็นงานวิจัยที่อธิบายถึงผลของการท่องเที่ยวที่ทำความเสียหายแก่ระบบนิเวศป่า สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนเสนอแนะวิธีการป้องกันแก้ไข ในงานวิจัยของ ไพลินพันธุ์ สร้อยจาตุรนต์ ได้มีการทดลองปฏิบัติจริงแล้ว สรุปผลที่เกิดขึ้น งานของ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2540) ถึงแม้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แต่แสดงให้เห็นถึง ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า

ในงานวิจัยเรื่องนี้ ยึดหลักแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปฏิบัติจริง ๆ เพื่อศึกษาว่า ประสพผลตามเป้าหมายอย่างไร นอกจากนี้ ได้จัดฤดูกาลท่องเที่ยวโดยใช้ผลผลิตจากธรรมชาติ และวัฒนธรรม เป็นจุดเผยแพร่ เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจดีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง) ในการใช้ดิน น้ำ ป่าหรือระบบนิเวศของชาวบ้าน

ประการที่สอง แนวความคิดในการวิจัย แนวความคิดในการวิจัย ดังกล่าวมาแล้ว บางชุดใช้ แนวความคิดในการท่องเที่ยวแบบมวลชน มุ่งในเชิงปริมาณนักท่องเที่ยว และผลสำเร็จทางเศรษฐกิจ บางชุดพิจารณาในแนวการอนุรักษ์ หรือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ต้องการศึกษาผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม เป็นแนวความคิดเชิงนิเวศแบบวิทยาศาสตร์ อาจจะนำมนุษย์มาเกี่ยวข้องด้วยแต่ไม่ได้เน้น ในมิติทางด้านวัฒนธรรม และความคิด

การวิจัยเรื่องนี้ใช้แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และระบบนิเวศตามแนววิชา นิเวศวิทยาแต่เน้นความสำคัญ บทบาทของมนุษย์ทางด้านสังคมวัฒนธรรม ในการอยู่ร่วมกับระบบ นิเวศป่า แนวความคิดดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยสร้างกรอบความคิดขึ้นเอง จากวิชานิเวศวิทยา ประยุกต์กับ ประสพการณ์ในการวิจัย และทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ จึงได้สร้างแนวความคิดนิเวศวัฒนธรรมของ มนุษย์ เป็นกรอบความคิดในการวิจัย

ประการที่สาม วิธีการวิจัย วิธีการวิจัย เกิดจากร่วมสร้างโจทย์การวิจัย การวางแผน การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวิเคราะห์กับชาวบ้าน เป็นการวิจัยที่ลงมือปฏิบัติจริง ๆ แล้วสรุปผลการวิจัยจาก การปฏิบัติ จึงเป็นการวิจัยที่แตกต่างจากเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว งานวิจัยของอนุชา เล็กสกุลดิลก (2540) เป็นงานวิจัยให้หลักการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เสนอนโยบาย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว งานวิจัยเรื่องนี้จึงมีลักษณะของเนื้อหา แนวความคิด และวิธีการ วิจัยแตกต่างจากงานวิจัยเรื่องอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

บทที่ 3

ลุ่มแม่น้ำวางและหมู่บ้านโป่งสมิ

ลุ่มแม่น้ำวาง

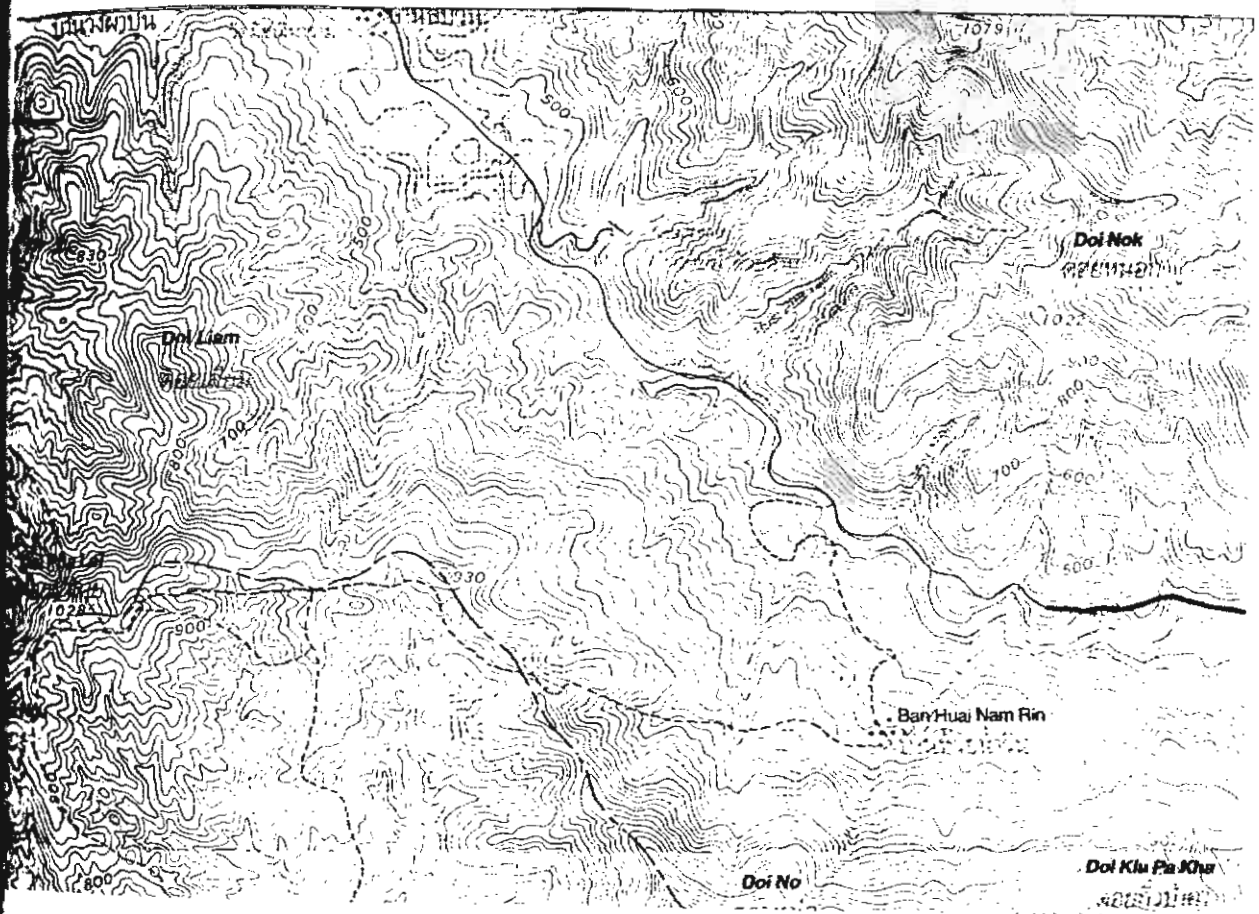
ในการอธิบายเรื่องลุ่มแม่น้ำวาง ได้แบ่ง ขอบเขตของเนื้อหาออกเป็น 3 ประการ คือ ลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ และประชากร

1. ลักษณะทางกายภาพ

แม่น้ำวาง เกิดจากลำห้วยหลายสายในเขตพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอแม่วาง และมีลำห้วยส่วนน้อยที่เกิดจากเขตอำเภอสะเมิง แม่แจ่ม และจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ลำห้วยสำคัญที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำวาง ได้แก่ ห้วยเย็น ห้วยโป่งสมิ ห้วยอีค่าง ห้วยข้าวลืบ ห้วยแม่เคียน ห้วยแม่บุญ ห้วยแม่สะป๊อก ห้วยแม่วิน ห้วยแม่ปัว ห้วยแม่วางซ้าย ห้วยแม่วางขวา ฯลฯ ต้นน้ำสำคัญดังกล่าวแล้ว คือ แหล่งกำเนิดของแม่น้ำวาง

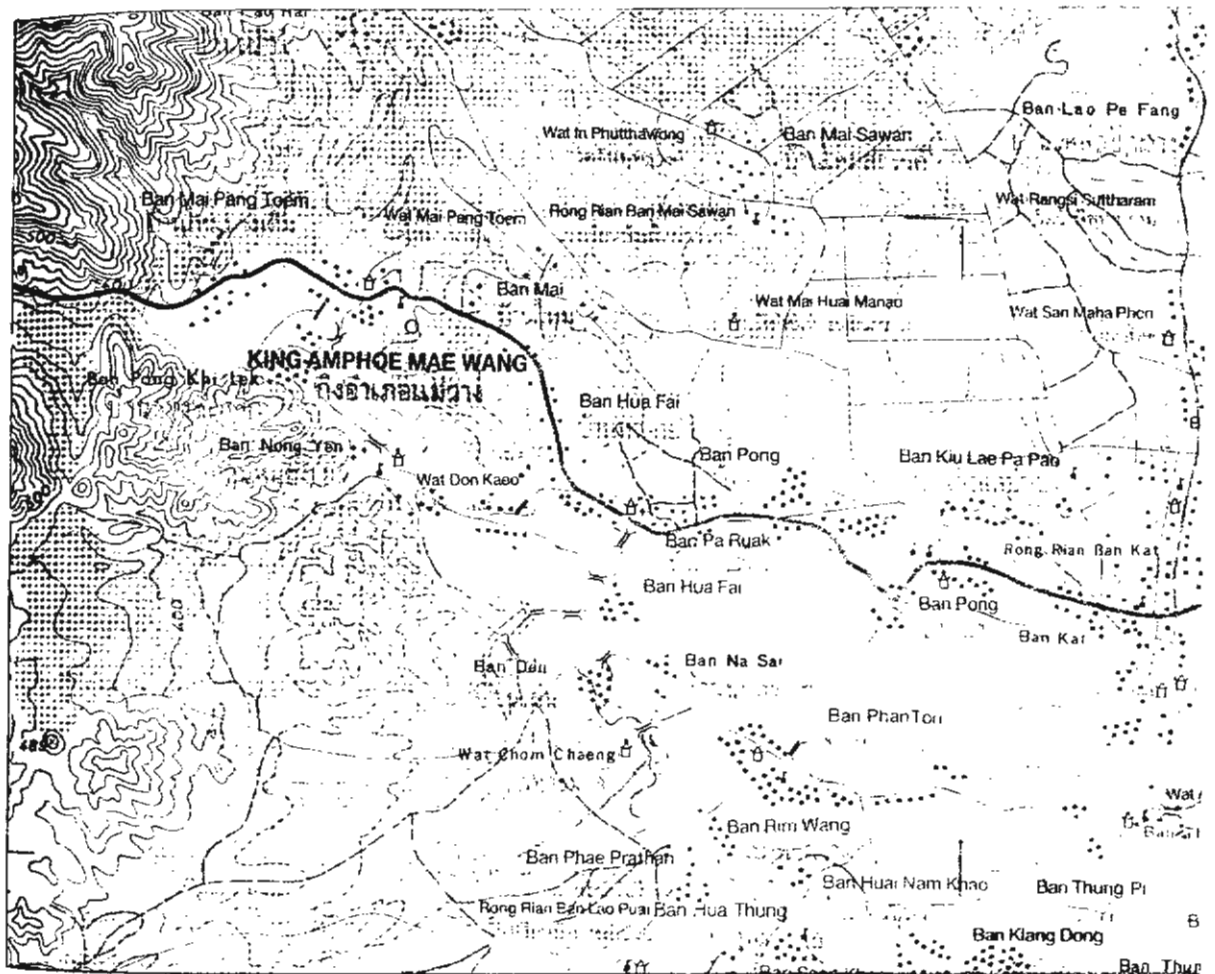
1.1 พื้นที่ลุ่มแม่น้ำวาง พื้นที่ลุ่มแม่น้ำวางส่วนใหญ่อยู่ในเขตภูเขาถนนธงชัย ตะวันออกในพื้นที่ตำบลแม่วิน และมีพื้นที่ส่วนน้อยอยู่ในเขตเชิงเขาและที่ราบของตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่วาง มีพื้นที่รวมทั้งหมดประมาณ 545 ตารางกิโลเมตร (340,504 ไร่) แบ่งออกเป็นพื้นที่ ที่มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 330 เมตร ถึง 1,800 เมตร จำนวน 517 ตารางกิโลเมตร (323,010 ไร่) หรือร้อยละ 94.86 ในเขตพื้นที่ดังกล่าวประกอบด้วย ภูเขา ป่าไม้ ไร่หมุนเวียน สวน นา และที่ตั้งของชุมชนในเขตพื้นที่สูง (ดูภาพประกอบ) เฉพาะตำบลแม่วิน มีพื้นที่ดังกล่าวแล้วถึง 442

ภาพประกอบ 1 แผนที่ลุ่มน้ำแม่วางในเขตภูเขา

ตารางกิโลเมตร (276,152 ไร่) จึงเป็นพื้นที่ที่ครอบคลุมลุ่มน้ำแม่วางไว้ถึงร้อยละ 81.1 ที่เหลือเป็นพื้นที่ของตำบลบ้านกาศ และเขตติดต่อกับตำบลอื่น ๆ เล็กน้อย สำหรับพื้นที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง 310 เมตร ถึง 330 เมตร อยู่ในเขตตำบลบ้านกาศ และตำบลทุ่งปี อำเภอมะนัง มีประมาณ 28 ตารางกิโลเมตร (17,494 ไร่) หรือร้อยละ 5.14 จัดเป็นพื้นที่ลุ่มสำหรับปลูกข้าว พืชอื่น ๆ หมุนเวียนตลอดปี เพราะมีน้ำอุดมสมบูรณ์ (ดูภาพประกอบ)

ภาพประกอบ 2 แผนที่ลุ่มแม่น้ำวังเขตที่ราบลุ่ม

จากพื้นที่ลุ่มแม่วง ทั้งหมด 545 ตารางกิโลเมตร (340,504 ไร่) จึงสรุปได้ว่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 330 เมตร ซึ่งประกอบด้วย ภูเขา ป่าไม้ และมีพื้นที่ทำกิน (ไร่นา สวน นา) ประกอบบ้างเล็กน้อย พื้นที่ดังกล่าวแล้วมีประมาณ ร้อยละ 94.86 ที่เหลือคือที่ราบลุ่มมีประมาณร้อยละ 5.14

อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ ในพื้นที่สูงซึ่งมีประมาณ 94.86 ซึ่งประกอบด้วยภูเขา ป่าไม้ ไร่นา สวน แบ่งเป็นทำนาในหุบเขา ประมาณ 11 ตารางกิโลเมตร (7,497 ไร่) หรือประมาณ ร้อยละ 2.32

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศของกลุ่มแม่น้ำว้าง ถ้ายึดหลักการแบ่งโดยเอาแม่น้ำว้างซึ่งไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือผ่านหุบเขาลงสู่ที่ราบลุ่มในทิศตะวันออกเฉียงใต้ จากความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,800 เมตร ถึง 310 เมตร อธิบายสภาพภูมิประเทศได้ดังนี้

ทิศเหนือ เป็นพื้นที่ภูเขาและผืนป่าติดต่อกับเขตอำเภอสะเมิง และแม่แจ่ม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,400 เมตร แล้วค่อย ๆ ลาดต่ำลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ทิศตะวันตก พื้นที่เป็นภูเขาและผืนป่า ติดกับอำเภอแม่แจ่ม และ ดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 1,800 เมตร ลาดต่ำลงมาทางทิศตะวันออก

ทิศใต้ พื้นที่เป็นภูเขาและผืนป่า มีความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางระหว่าง 1,500 เมตร ถึง 900 เมตร

ทิศตะวันออก พื้นที่ค่อย ๆ ลาดต่ำลงมาทางทิศตะวันตกและมีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ระหว่าง 600 เมตร ถึง 400 เมตร แล้วลาดเทลงสู่ที่ราบ

จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวแล้ว จึงทำให้แม่น้ำว้าง ไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ลงสู่ที่ราบทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จากความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 1,800 เมตร ถึง 310 เมตร ความแตกต่างทางกายภาพดังกล่าวแล้ว ส่งผลกระทบต่อความแตกต่างทางทรัพยากรชีวภาพ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในลักษณะหลากหลาย (Diversity)

1.3 ดินกับการกำเนิดชีวิต แผ่นดินในเขตลุ่มแม่น้ำว้าง ก็เหมือนกับแผ่นดินอื่น ๆ ในภาคเหนือ กล่าวคือ เมื่อประมาณ 600 ล้านปีมาแล้ว หรือมหายุคพรี-แคมเบรียน (Pre-cambrian era) อยู่ภายใต้ท้องมหาสมุทร พื้นที่เหล่านี้เกิดการทับถมของตะกอนทราย ดินดาน และหินปูน หลายร้อยล้านปี การเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก ทำให้หินตะกอนดังกล่าวแล้ว ไค้งอและยกตัวสูงขึ้นเหนือระดับน้ำทะเล กลายเป็นแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลงทางธรณีหลายยุคหลายสมัยทำให้เกิดลักษณะของดินชนิดต่าง ๆ เฉพาะในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำว้างบริเวณพื้นที่สูง จากระดับน้ำทะเลปานกลาง 330 เมตรขึ้นไป ประกอบด้วย ดินภูเขาเป็นส่วนใหญ่ และมีดินหินปูนประกอบบ้างสำหรับดินตะกอนน้ำพัดพา มีเล็กน้อยอยู่ในเขตที่ลุ่มปากแม่น้ำว้าง ดินภูเขาประกอบด้วย ดินลูกรัง ดินผสม หินกรวด ดินทราย และดินร่วน

นอกจากดินแล้ว ในเขตพื้นที่สูงยังประกอบด้วยหินหลากหลายชนิด เช่น หินแปร หินปูน ที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 600 ล้านปีมาแล้ว หินดินดาน หินทราย หินเชล ที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 550 ล้านปีมาแล้วในยุค พาลีโอโซอิก (Paleozoic) หินแกรนิต (Granite) เกิดในยุค เมโสโซอิก

(Mesozoic) หรือยุคกลาง และนีโอโซอิก (Neozoic) หรือยุคใหม่ อายุประมาณ 2.5 ล้านปีมาแล้ว ได้แก่ หินทราย หินกรวด หินเชล และดินทราย ดินตะกอน ซึ่งเกิดจากน้ำพัดพา

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะภูมิอากาศ ถึงแม้ว่าภาคเหนือจะมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝน แต่ในเขตลุ่มแม่น้ำว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตป่า ฤดูฝนอาจเป็นฤดูที่ยาวนานที่สุด ทั้งนี้เพราะฝนจะเริ่มตกตั้งแต่ กลางเดือนเมษายน จนกระทั่งเดือนตุลาคม ประมาณ 6 1/2 เดือน หรือ อาจถึง 7 เดือน เมื่อรวมต้นเดือนพฤศจิกายนด้วย ต่อจากนั้นเข้าสู่ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ เดือนธันวาคม และเดือนมกราคม หนาวเย็นที่สุด บางหมู่บ้านมีน้ำค้างแข็ง เดือนมีนาคม เมษายน อาจเป็นฤดูร้อน ประมาณ 2 เดือน แต่ปลายเดือน เมษายน ฝนเริ่มตก เพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอากาศ ทำให้เกิดพายุฤดูร้อน

ฤดูฝนอันยาวนาน มีความหมายต่อระบบการผลิตของมนุษย์ และชุมชนของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยในระบบนิเวศป่าลุ่มแม่น้ำว้างเป็นอย่างยิ่ง อิทธิพลของฤดูฝนที่ยาวนานเกิดจาก 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยที่หนึ่ง ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งพัดจากมหาสมุทรอินเดีย ในระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ของทุกปี ได้ทำให้เกิดฝนตกในพื้นที่ภาคเหนือ ปัจจัยที่สองพายุหมุนเขตร้อนจากทะเลจีนใต้ ได้นำฝนมาตกในภาคเหนือ ประมาณเดือนสิงหาคม ถึงกันยายน ปัจจัยที่สาม เมฆฝน (Cloud forest) ซึ่งเกิดจากการคายไอน้ำจากต้นไม้ ในเขตป่าฝน ทำให้เกิดฝนตกเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ปลายเมษายน ถึง กรกฎาคม ปริมาณน้ำฝน ในเขตพื้นที่ต่าง ๆ ของลุ่มแม่น้ำว้าง จากการตรวจวัดของ กรมอุตุนิยมวิทยา มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยต่อปีดังนี้

เขตบ้านแม่สะป๊อก หมู่ที่ 5 ตำบลแม่วิน ปริมาณน้ำฝน 1,700 มิลลิเมตรต่อปี
เขตบ้านทุ่งหลวง หมู่ที่ 2 ปริมาณน้ำฝน 1,800 มิลลิเมตรต่อปี เขตขุนวาง หมู่ที่ 12 ปริมาณน้ำฝน 1,200 มิลลิเมตรต่อปี ในเขตภูเขาดังกล่าวแล้ว ปริมาณน้ำฝนมากกว่าในเขตตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 1,183 มิลลิเมตรต่อปี

2. ทรัพยากรชีวภาพ

ทรัพยากรชีวภาพ ได้แก่ สัตว์ และพืช เนื่องจากเขตลุ่มแม่น้ำว้าง มีความหลากหลายทางกายภาพ (Ecological diversity) ในเรื่องสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ดิน หิน แตกต่างกันดังที่กล่าวมาแล้ว ปริมาณน้ำฝนซึ่งตกในเขตผืนป่าใหญ่ของเทือกเขาถนนธงชัย มีส่วนทำให้เกิดน้ำ เกิดลำห้วย เกิดการเจริญเติบโตของทรัพยากรชีวภาพ รวมทั้งการดำรงชีวิตของมนุษย์ในระบบนิเวศป่าแห่งนี้ด้วย

2.1 สัตว์ป่า จากการบอกเล่าของชาวบ้าน ในอดีตก่อน พ.ศ.2510 (ค.ศ.1967) หรือก่อนการสร้างถนนจากปางเดิม ตำบลบ้านกาศ สู่หมู่บ้านแม่สะป๊อก ตำบลแม่วิน และก่อนสร้างถนนขึ้นคอยอินทนนท์ พ.ศ.2517 (ค.ศ.1974) ผืนป่าของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออกเป็นผืนป่า ผืนใหญ่ ไม่มีถนนตัดผ่าน สัตว์ป่ามีจำนวนมาก บางครั้งสัตว์ป่าเช่น กระตัง เสือ ยังเข้ามาหากินใกล้หมู่บ้าน สัตว์ป่าซึ่งสรุปจากชาวบ้าน ประกอบด้วยสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น เสือ หมี กระตัง อีเก้ง หมูป่า หมาป่า ชะนี ลิงค่าง แม่น กระรอก กระแต อ้น ชะมด อีเห็น ฯลฯ นกชนิดต่าง ๆ และไก่ป่า สัตว์เลื้อยคลาน เช่น กิ้งก่าจิ้งเหลน ตุ๊กแก ภูชนิดต่าง ๆ เต่า ฯลฯ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง คางคก สัตว์น้ำ เช่น ปลาชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีแมลงนานาชนิด

เมื่อมีการสร้างถนนดินลูกรัง จากบ้านปางเดิมถึง หมู่บ้านแม่สะป๊อก ใน พ.ศ.2520 (ค.ศ.1977) แล้วต่อมาใน พ.ศ.2522 (ค.ศ.1979) ก็ได้ขยายจากบ้านแม่สะป๊อกสู่บ้านแม่แฮ อำเภอสะเมิง การสร้างถนนดินลูกรังตัดผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ แล้วมีการสร้างเส้นทางถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน นอกจากทำให้ผืนป่าแยกจากกันแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่ทำกิน การล่าสัตว์เพื่อค้าขาย การตัดฟันเพื่อส่งโรงงานยาสูบ การตัดต้นไม้ใหญ่ รวมทั้งการค้าขายของป่านานาชนิด

คุณสุพล เต๊ะจ๊ะ ได้ขั้บรณดร์รับซื้อของป่าในหมู่บ้านถนนสายแม่ว่าง แม่แฮ ระหว่างปี พ.ศ.2524 – 2532 (ค.ศ.1981 – 1989) เล่าให้ฟังว่า พ่อค้าในเขตอำเภอสันป่าตอง ได้ซื้อไม้ฟันเพื่อส่งโรงงานบ่มใบยาสูบ ซื้อไม้สนเกลียะ เพื่อทำเชื้อเพลิง ซื้อเปลือกกล้วยเพื่อผสมทำกำยานรูปมีการลักลอบตัดไม้เพื่อขายและสร้างบ้าน สำหรับราคาสินค้าไม้สนเกลียะ 1 กำ ราคา 1 บาท ส่งขายในตลาดกิโลกรัมละ 2 บาท เปลือกกล้วย กิโลกรัมละ 3.50 บาท ส่งขายกิโลกรัมละ 7 บาท นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าอื่น ๆ รับซื้อของป่าจากชาวบ้าน

การเก็บหาของป่า การล่าสัตว์เพื่อกินและเพื่อขายจึงทำให้สัตว์ป่าลดน้อยลง ในปัจจุบัน ในผืนป่ายังมีเสือ หมูป่า หมาป่า แม่น ไก่ป่า นก สัตว์น้ำและสัตว์เลื้อยคลานอื่น ๆ แต่ลดน้อยชนิดพันธุ์

2.2 ป่าไม้ ความหลากหลายทางกายภาพ ทำให้เกิดป่าและพันธุ์ไม้แตกต่างกันออกไป มนุษย์ในเขตลุ่มแม่น้ำวาง ได้ใช้พืชเหล่านี้ เพื่อเป็นอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และประกอบพิธีกรรม

การอธิบายพันธุ์พืชในเขตลุ่มแม่น้ำวาง ขอบเขตหลักของการแบ่งประเภทของป่า ซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะทางกายภาพ อย่างไรก็ตามต้นไม้บางชนิด สามารถเจริญงอกงามได้ในป่าหลายประเภท

ป่าไม้ในเขตลุ่มแม่น้ำวาว สามารถแบ่งได้ออกเป็น 5 ประเภท คือ ป่าเต็งรัง ป่าเต็งรังผสมสนเขา ป่าสนเขาผสมก่อ ป่าผสมผลัดใบ และป่าดิบเขา

1) ป่าเต็งรัง (Dry-dipterocarp forest) ป่าเต็งรัง ชาวบ้านเรียกว่า ป่าพะ ป่าชนิดนี้พบในที่แห้งแล้ง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางต่ำกว่า 700 เมตร ผิวดินปกคลุมด้วยก้อนกรวด จัดเป็นชั้นเลวเพราะดินขาดการอุ้มน้ำและสารอาหาร พืชที่พบในป่าชนิดนี้ได้แก่ ไม้เต็ง รังขน ยางเหียง ยางพลวง รกฟ้า ก่อพะ รักใหญ่ มะขามป้อม ก้างจืดมอด ตะแบกเลือด ไผ่ไร่ และหญ้าชนิดต่าง ๆ ฯลฯ

ป่าเต็งรัง มีประโยชน์สำหรับชาวบ้าน ในการเก็บหาของป่าเป็นอาหาร เช่น เห็ด ลำสัดว่เลื้อยคลานและนก นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์จากใบของพืช มาบุหลังคาบ้านหรือใช้เป็นเชื้อเพลิง

2) ป่าเต็งรังผสมเขา (Pine-dipterocarp forest) ป่าชนิดนี้พบในระดับความสูง 700 - 1,000 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพดินเป็นดินลูกรัง มีสนสามใบ และสองใบขึ้นปะปนกับไม้เต็ง พลวง ก่อพะ และไม้อื่น ๆ ซึ่งมีความสูงไม่เกิน 20 เมตร

3) ป่าสนเขาผสมก่อ (Pine-oak forest) ป่าชนิดนี้พบในระดับความสูง ตั้งแต่ 1,000 - 1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พันธุ์ไม้ประกอบด้วย ไม้ก่อ ไม้สน และไม้อื่น ๆ ผสม เช่น จำปีป่า หว้า เมี้ยนแดง อัง ทะโล้ หูกวางป่า มะขามป้อม หญ้าชนิดต่าง ๆ สาบเสือ พืชในวงศ์ข่า

4) ป่าผสมผลัดใบ (Mixed deciduous forest) หรือบางทีเรียกว่า ป่าเบญจพรรณ ป่าชนิดนี้สภาพดินค่อนข้างดี มีความชื้นสูง เป็นป่าสองข้างลำห้วย หรือป่าหุบเขา (Galley) ป่าเบญจพรรณมีพื้นที่ความสูงระหว่าง 400 - 700 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ในเขตป่าเบญจพรรณ จะประกอบด้วย ไม้สัก ตะแบก ประดู่เลือด มะไฟ ทองหลาง จั้ว ตะเคียน พืชตระกูลข่า ฯลฯ

5) ป่าดิบเขา (Hill evergreen forest) ป่าดิบเขาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ป่าดิบเขา ระดับต่ำ มีความสูงระหว่าง 1,000 - 1,500 เมตร และป่าดิบเขา ระดับสูงมีความสูงระหว่าง 1,500 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป ป่าชนิดนี้ ดินดี มีความชื้นสูง ผิวดินหนา พืชที่ขึ้นอยู่ในวงศ์ก่อ วงศ์จำปี จำปา วงศ์สารภีป่า นอกจากนี้ยังมีต้น สะตอป่า คอแลน มะเดื่อ มะขามป้อม เหมือด ฯลฯ ในเขตร่องร่องห้วยที่มีความชื้นสูง มีพืชนานาชนิดขึ้นอยู่หนาแน่น เช่น มะไฟ หนวดปลาหมึก กำลังช้างสาร กำลังช้างเผือก มะเฒ่าควาย พืชวงศ์ขิงข่า เถาวัลย์ กล้วยไม้ ฯลฯ

ป่าดิบเขา ส่วนใหญ่เป็นผืนป่าต้นน้ำลำธารในภาคเหนือและเขตลุ่มแม่น้ำว้าง เนื่องจากป่าดิบเขา มีสภาพดินดี ความชื้นสูง และปริมาณน้ำฝนต่อปีสูง กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กะเหรี่ยง และม้ง จึงตั้งถิ่นฐานในเขตป่าดังกล่าวแล้ว

สำหรับกลุ่มคนไทย ในเขตป่าลุ่มแม่น้ำว้าง จะตั้งถิ่นฐานในเขต ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา

3. ประชากร

จากจำนวนพื้นที่ลุ่มแม่น้ำว้าง ประมาณ 545 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่สูง ร้อยละ 94.86 และที่ราบลุ่มร้อยละ 5.14 ในเขตที่ราบลุ่มเป็นดินที่อาศัยของคนไทย ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนาและเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ หลังฤดูกาลทำนาในตลาดบ้านกาศมีการค้าขายบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ก็มีอาชีพทำสวน เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง

สำหรับประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 94.86 อยู่ในเขตพื้นที่สูงของตำบลแม่วิน ประชากรดังกล่าวแล้ว จัดอยู่ในชุมชนพื้นที่สูง ประกอบด้วย คนไทย ม้ง (ม้ง) และกะเหรี่ยง (ปกากะญอ)

จากข้อมูลประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน สำรวจเมื่อเดือนมกราคม 2543 (ค.ศ.2000) ปรากฏผลว่า ตำบลแม่วินมีประชากร 10,273 คน จำนวนหมู่บ้าน 18 หมู่บ้าน สังกัดได้จาก ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางแสดงประชากรตำบลแม่วิน

หมู่ที่	บ้าน	จำนวนประชากร		รวม
		ชาย	หญิง	
1	ห้วยอีค่าง	209	245	454
2	ทุ่งหลวง	310	258	568
3	ขุนปัว	455	454	909
4	หนองเต่า	375	329	704
5	แม่สะปือก	322	303	625
6	แม่มุด	283	311	594
7	ห้วยห้วยก	140	135	275
8	ห้วยข้าวลิบ - โป่งสมิ	407	438	845
9	สบวิน	276	275	551
10	ห้วยตอง	225	209	434
11	ห้วยโป่ง	198	223	421
12	ขุนวาง	344	402	746
13	ม่อนยะ	528	486	1,014
14	ห้วยยาว	183	159	342
15	วังผาปูน	221	201	422
16	หนองมณฑา	200	194	394
17	ปากกล้วย	173	191	364
18	ห้วยเดียน	302	273	575
	รวม	5,151	5,086	10,237

ที่มา : ข้อมูลประชากรองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

จากตารางดังกล่าวแล้ว ข้อมูลไม่ได้ ระบุชัดถึงคนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านต่าง ๆ การศึกษาของผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มชาวบ้านในเขตตำบลแม่วิน สามารถแยกแยะประชากร ออกตามกลุ่มชาติพันธุ์ได้ตามตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการแยกประชากร ตามจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์

หมู่ที่	บ้าน	ชาติพันธุ์		
		ไทย	มั่ว	กะเหรี่ยง
1	ห้วยอีถ่าง	-	-	454
2	ทุ่งหลวง	-	-	568
3	ขุนป้วย	-	-	909
4	หนองเต่า	-	-	704
5	แม่สะปือก	113	-	512
6	แม่มุด	594	-	-
7	ห้วยห้วยก	-	-	275
8	ห้วยข้าวลึบ - โป่งสมิ	-	-	845
9	สบวิน	551	-	-
10	ห้วยคอง	-	-	434
11	ห้วยโป่ง	421	-	-
12	ขุนวาง	-	746	-
13	ม่อนยะ	-	910	104
14	โป่งน้อย	-	-	342
15	วังผาปูน	422	-	-
16	หนองมณฑา (มอวาคี)	-	-	394
17	ปากกล้วย	-	-	364
18	ห้วยเดียน	-	75	500
	รวม	2,101	1,731	6,405

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามของคณะผู้วิจัย

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า กะเหรี่ยงเป็นชาติพันธุ์ที่มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.55 (6,405 คน) รองลงมาคือ คนไทยร้อยละ 20.53 (2,101 คน) อันดับสามคือ มั่ว ร้อยละ 16.92 (1,731 คน)

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนบนพื้นที่สูงในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวางในเขตภูเขาของแต่ละหมู่บ้านแตกต่างกัน กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเข้ามาอยู่ในดินแดนลุ่มแม่น้ำวางก่อนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น บ้านห้วยอีค่าง หมู่ที่ 1 ได้ตั้งหมู่บ้านครั้งแรกเมื่อประมาณ 322 ปี ล่วงมาแล้ว ชาวบ้านย้ายมาจากบ้านแม่ฮูดอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์, 2541 : 54) บ้านทุ่งหลวง หมู่ที่ 2 ตั้งหมู่บ้านมาแล้วประมาณเกือบ 300 ปี เพราะจากการศึกษาการจัดตั้งหมู่บ้านหนองเต่า หมู่ที่ 4 ปรากฏว่า นายวอโกละหมือ ชาวกะเหรี่ยงจากเมืองดองอ ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่หมู่ที่ 2 บ้านทุ่งหลวงก่อน แล้วย้ายครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองเต่า หมู่ที่ 2 จำนวน 5 ครอบครัว ในปี พ.ศ.2268 (ค.ศ.1725) (สัมภาษณ์ จอกิจ แนนปอและคณะกรรมการบ้านหนองเต่า, 2542) กะเหรี่ยงบ้านโป่งสมิ หมู่ที่ 8 ได้อพยพมาจากหมู่บ้านห้วยทรายเหลือง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านห้วยคันฝ้าง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประมาณ 180 ปีมาแล้ว

คนไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ 120 ปีมาแล้ว ส่วนมากย้ายถิ่นฐานมาจากแม่น้ำวางตอนล่าง เขตตำบลบ้านกาด และเขตตำบลทุ่งปี คนไทยเลือกตั้งถิ่นฐานเขตตอนกลางของลุ่มแม่น้ำวาง ซึ่งเป็นที่หุบเขาแคบ ๆ เช่นกรณีของขุนวินย้ายถิ่นฐานมาจากตำบลทุ่งปี เข้ามาจับจองพื้นที่บ้านห้วยโป่งเมื่อประมาณ 120 ปี ล่วงมาแล้ว ต่อมาขุนวินได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านทำหน้าที่เก็บส่วยและภาษีจากคนไทย และกะเหรี่ยงส่งรัฐบาล

แม้ว่า อพยพมาจากจอมทอง และสะเมิง เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในบ้านขุนวาง หมู่ที่ 12 และม่อนยะหมู่ที่ 3 ประมาณ 80 ปีล่วงมาแล้ว สาเหตุการอพยพเนื่องจากพื้นที่ดินที่เคยทำไร่ดินมีสภาพเสื่อมลง จึงย้ายพื้นที่ใหม่ เพื่อแสวงหาดินที่อุดมสมบูรณ์

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบนพื้นที่สูง จำนวน 18 หมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับความสูงค่าของพื้นที่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในการผลิต สืบเกิดจากตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงความสูงของพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์

หมู่ที่	บ้าน	กลุ่มชาติพันธุ์	ความสูงของพื้นที่ เหนือระดับน้ำทะเล (เมตร)	หมายเหตุ
1	ห้วยอีค่าง	กะเหรี่ยง	970	
2	ทุ่งหลวง	กะเหรี่ยง	970	
3	ขุนป้วย	กะเหรี่ยง	1,100	
4	หนองเต่า	กะเหรี่ยง	1,100	
5	แม่สะปือก	กะเหรี่ยง	600	
6	แม่มุด	คนไทย	550	
7	ห้วยห้วยก	กะเหรี่ยง	700	
8	ห้วยข้าวลีบ - โป่งสมิ	กะเหรี่ยง	1,200	
9	สบวิน	คนไทย	500	
10	ห้วยดอง	กะเหรี่ยง	1,100	
11	ห้วยโป่ง	คนไทย	579	
12	ขุนวาง	ม้ง	1,300	
13	ม่อนยะ	ม้ง	1,300	
14	โป่งน้อย	กะเหรี่ยง	962	
15	วังผาปูน	คนไทย	500	
16	มอวาคี	กะเหรี่ยง	1,000	
17	ปากกล้วย	กะเหรี่ยง	1,100	
18	ห้วยเดียน	กะเหรี่ยง	1,200	

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร แผนที่ภูมิประเทศ 1 : 50,000 บ้านวังผาปูน 4746111

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า ม้งตั้งถิ่นฐานสูงสุด คือ 1,300 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง รองลงมาคือ กะเหรี่ยง ตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ 600 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ถึง

1,200 เมตร แต่กะเหรี่ยงบ้านห้วยเย็น ในเขตหมู่บ้านแม่เตียน ตั้งถิ่นฐานในระดับ 1,315 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง คนไทยตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำวาง ความสูงเหนือระดับน้ำทะเล 500 – 550 เมตร การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ความสูงต่างกัน มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในการผลิตและที่ดินในการผลิต แม้จะมีการทำไร่แบบย้ายที่ (Shifting cultivation) หลังจากทำไร่ในเขตพื้นที่ดังกล่าวแล้ว จนธาตุอาหารในดินลดน้อยลง ก็ปล่อยป่าทิ้งไว้ ระบบนิเวศป่าเขตร้อนก็จะฟื้นตัวเองโดยธรรมชาติ ป่าก็จะสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง (ยศ สันตสมบัติ, 2542 : 121-122) สำหรับกะเหรี่ยง ทำไร่แบบหมุนเวียน (Rotational swidden agriculture) คือ แบ่งที่ดินออกเป็นแปลง ๆ ประมาณ 7 – 10 แปลง แล้วหมุนเวียนทำไร่ปีละ 1 แปลง ปล่อยแปลงที่เหลือไว้ให้ป่าเจริญงอกงามและดินอุดมสมบูรณ์แล้วจึงกลับมาทำใหม่ สำหรับคนไทยเลือกเขตพื้นที่ต่ำกว่า กะเหรี่ยง เพราะต้องการพื้นที่ทำนาและทำไร่บ้างแต่ไม่ต้องการย้ายที่ จึงพยายามปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่ให้เป็นสวนผลไม้

ในด้านการถือครองพื้นที่ดินน้ำลำธาร หรือพื้นที่ขุนน้ำสายหลักของชุมชนบนพื้นที่สูง สังกัดจากตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ตารางแสดงการถือครองพื้นที่ขุนน้ำของกลุ่มชาติพันธุ์ ในลุ่มแม่น้ำสายหลัก

อันดับ	ขุนน้ำ	กะเหรี่ยง	ม้ง	หมายเหตุ
1	แม่เตียน	✓	✓	พื้นที่ส่วนใหญ่ กะเหรี่ยงถือครอง
2	แม่มูด	✓	-	
3	แม่สะป๊อก	✓	-	
4	แม่วางซ้าย	-	✓	
5	แม่วางขวา	✓	✓	
6	แม่วิน	✓	✓	
7	ขุนปัวย	✓	-	
8	โป่งสมิ	✓	-	

ที่มา: จากการสำรวจภาคสนามของคณะผู้วิจัย

จากตารางที่ 4 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งทำไร่แบบหมุนเวียนคือ กะเหรี่ยง ถือครองพื้นที่ขุนน้ำมากที่สุด จากการศึกษาของผู้วิจัย ประมาณว่าคิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 70.83

การถือครองพื้นที่ของกะเหรี่ยง หมายถึง การใช้พื้นที่และการอนุรักษ์ ระบบนิเวศป่า
ควบคู่ไปด้วยกะเหรี่ยงแบ่งป่าตามลักษณะของการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 ป่าอนุรักษ์ คือ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าพิธีกรรม ป่าใกล้บ้าน ฯลฯ ป่าชนิดนี้
ต้องอนุรักษ์เพื่อประโยชน์ในการใช้น้ำและประกอบพิธีกรรม

ประเภทที่ 2 ป่าใช้สอย คือ ป่าที่ต้องขออนุญาตจากชุมชน ในการตัดไม้เพื่อสร้างบ้าน
เลี้ยงสัตว์ เก็บหาของป่า และเชื้อเพลิง

ประเภทที่ 3 พื้นที่ทำกิน ได้แก่ พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน นา สวน ไร่ หมุนเวียน

กะเหรี่ยงจะแบ่งขอบเขตป่าให้แต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบและใช้วิธีการหลาย ๆ อย่าง
เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม การผลิตที่เคารพสำนึกในบุญคุณ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ฐิติธิ
ชูชาติ, 2540 : 55 – 65)

ความหลากหลายทางกายภาพในเขตลุ่มแม่น้ำว้าง จากความแตกต่างของภูมิประเทศ ที่
มีระดับความสูงตั้งแต่ 310 เมตร ถึง 1,800 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลางประกอบด้วยพื้นที่ส่วน
ใหญ่ ร้อยละ 94.86 อยู่ในเขตภูเขาซึ่งมีพื้นที่สูงตั้งแต่ 330 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง รอยต่อ
ระหว่างพื้นที่ 330 ถึง 400 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นรอยต่อระหว่างผืนป่ากับที่ราบลุ่ม
สภาพทางภูมิประเทศดังกล่าวประกอบด้วยภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตก
เฉียงใต้ พายุเขตร้อนและเมฆฝน ซึ่งก่อตัวจากป่าฝน จึงทำให้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำว้างอุดมสมบูรณ์ด้วย
ทรัพยากรชีวภาพ ก่อนการพัฒนาระบบการขนส่ง หรือประมาณก่อน พ.ศ.2510 (ค.ศ.1967)

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของประชากรในเขตลุ่มแม่น้ำว้าง ซึ่งประกอบด้วย
คนไทย แม้ว และกะเหรี่ยงต่างก็มีวัฒนธรรมในระบบการผลิตและพึ่งพิงระบบนิเวศป่าที่แตกต่างกัน
อย่างไรก็ตามก่อนการพัฒนาระบบการขนส่ง ศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติ ยังรองรับการใช้ของ
มนุษย์ได้อย่างสมดุล

หลังจากการพัฒนาระบบขนส่ง ถนนทำให้ชุมชนพื้นที่สูงบางหมู่บ้านติดต่อกับโลก
ภายนอกได้สะดวกขึ้น การผลิตเพื่อยังชีพ ที่พึ่งพิงธรรมชาติ มีเป้าหมายเพื่อกินผล ผลิตที่เหลือขายบ้าง
กลับกลายเป็นการผลิตเพื่อขายเพื่อต้องการได้เงินตราซื้อสิ่งของอุปโภคบริโภค การติดต่อกับโลก
ภายนอก ระบบการขนส่ง ระบบการสื่อสาร และโครงการเพื่อส่งเสริมการผลิตเพื่อขายทำให้ประชาชน
เกิดความต้องการเทียม (Artificial demand) ในการบริโภคสินค้าเพิ่มขึ้น ในที่สุดก็ส่งผลต่อการผลิต
เพิ่มขึ้น การรุกรานธรรมชาติมากขึ้น จนกระทั่งธรรมชาติขาดศักยภาพในการรองรับได้ ทำให้ความ